

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

Editor: prof. Dr R. Foustka

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE vydává

sborník: Acta Universitatis Carolinae

v sériích Biologica, Geologica, Medica, Philosophica et Historica, Iuridica, Philologica

КАРЛОВ УНИВЕРСИТЕТ В ПРАГЕ издает

сборник: Acta Universitatis Carolinae

в сериях Biologica, Geologica, Medica, Philosophica et Historica, Iuridica, Philologica

THE CAROLINE UNIVERSITY OF PRAGUE, CZECHOSLOVAKIA,
announces the publication of

Acta Universitatis Carolinae

in series Biologica, Geologica, Medica, Philosophica et Historica, Iuridica, Philologica

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

1958

IURIDICA I

SBORNÍK PROJEVŮ

*přednesených dne 12. listopadu 1957
na slavnostním zasedání vědeckých rad Ústavu
práva ČSAV a právnické fakulty University Karlovy*

K 40. VÝROČÍ VELKÉ ŘÍJNOVÉ
SOCIALISTICKÉ REVOLUCE

UNIVERSITA KARLOVA

VE STÁTNÍM PEDAGOGICKÉM NAKLADATELSTVÍ
PRAHA

VELKÁ ŘÍJNOVÁ SOCIALISTICKÁ REVOLUCE A JEJÍ VÝZNAM PRO VZNIK A VÝVOJ SOCIALISTICKÉHO STÁTU A PRÁVA

ВЕЛИКАЯ ОКТЯБРСКАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ И ЕЕ
ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СОЦИАЛИСТИ-
ЧЕСКОГО ПРАВА И ГОСУДАРСТВА

DIE GROSSE SOZIALISTISCHE OKTOBERREVOLUTION UND IHRE
BEDEUTUNG FÜR DIE ENTSTEHUNG UND ENTWICKLUNG DES
SOZIALISTISCHEN STAATES UND RECHTS

AKADEMIK VLADIMÍR PROCHÁZKA

I.

DVĚ ETAPY VÝVOJE SOCIALISTICKÝCH STÁTŮ

Velká říjnová socialistická revoluce byla úvodem k novému období v celých světových dějinách: k období hlubokých a dalekosáhlých proměn ve vztazích mezi lidmi, třídami i národy na celém světě.

V listopadu r. 1917 pracující po prvé v dějinách dobyli trvale politické moci na velkém území — na jedné šestině obydlené plochy zeměkoule. Po prvé v dějinách se pracující — většina obyvatelstva — zorganizovali trvale v panující třídu, jinak řečeno: vytvořili *stát nového typu*, diktaturu proletariátu.

V tomto státu nového typu, *sovětskému* státu, přikročil proletariát, spojený s pracujícím rolnictvem a pod vedením své avantgardy, revoluční bolševické strany, ihned k provádění velkolepého programu zásadních sociálních přeměn — programu, jehož základní prvky vytyčili již r. 1848 Marx a Engels ve svém „Komunistickém manifestu“. To znamenalo: vyrvat především buržoasii postupně všechny kapitál a soustředit všechny výrobní nástroje v rukou státu, aby pak bylo možno rozmnožovat co nejrychleji masu výrobních sil.

Nejprve se však pracující mladých sovětských republik musili v letech 1918 až 1920 ubránit soustředěnému útoku jak nejmocnějších kapitalistických států

světa, tak i vnitřní, velmi silné kontrarevoluci svržených vykořisťovatelských tříd. Teprve po vítězném odražení tohoto útoku se mohli soustředit na soustavné provádění velkého plánu, který na podkladě dalšího rozvinutí marxismu vypracoval Lenin — plánu vybudování socialismu v jedné zemi, v SSSR.

Oproti očekávání přátel i nepřátel byl tento plán uskutečněn a socialismus v SSSR vybudován za necelých dvacet let od vítězství proletářské revoluce, a to ve dvou hlavních etapách:

1. industrialisace zaostalé agrární země;
2. kolektivisace drobných rolnických hospodářství a převedení zemědělství na velkovýrobu.

První socialistický stát světa zůstal v tomto období osamocen, jak to ostatně předvídal Lenin, když již v r. 1915 formuloval zákon o nerovnoměrném vývoji kapitalismu a z něho odvodil možnost budovat socialismus v jedné zemi. Přesto měly Říjnová revoluce a stát z ní vzešlý od samého počátku a již za této izolace SSSR dalekosáhlý vliv na další vývoj jak mezinárodní situace, tak i na vnitřní poměry v jednotlivých kapitalistických státech.

To platí především o ukončení první světové války, neboť je uznaným faktem, že bez Říjnové revoluce by se nebyly mohly osamostatnit četné národy, do té doby uzavřené ve velkých státních celcích — mezi nimi i národy český a slovenský. To platí dále o pronikavém a trvalém vlivu Říjnové revoluce a Sovětského svazu na mezinárodní dělnické hnutí, při němž skoro ve všech státech došlo k vytvoření revolučních, komunistických stran. To platí konečně o koloniích imperialistických států, kde postupně docházelo k probuzení četných utlačovaných národů a ke vzniku silícího národně osvobozovacího hnutí.

V třicátých letech, zejména po splnění prvního pětiletého plánu, kdy se ukázalo, že pracující mohou sami a bez kapitalistů nejen řídit stát, ale i úspěšně rozvíjet národní hospodářství na socialistickém podkladě, přešla světová buržoasie, polekaná všestrannými úspěchy SSSR a jeho vlivem na dělnictvo a na národy kolonií, k přípravě nového útoku proti SSSR, tentokrát daleko vážnějšího, než byla intervence z let 1918—1920.

Tento útok, jehož cílem bylo likvidovat první socialistický stát světa prostřednictvím brutálního německého nacismu, žalostně ztroskotal: nejenže se nepodařilo zřídit proti SSSR jednotnou frontu kapitalistických států, ale skvělé vítězství Sovětského svazu ve Velké vlastenecké válce mělo dvojí závažný a pro světový imperialismus osudný následek:

1. Ve střední a jihovýchodní Evropě a ve východní Asii — zejména ve velké říši čínské — došlo ke zřízení dalších států obdobného typu, jako je stát sovětský: lidově demokratických států. Tím byla dosavadní izolace SSSR překonána a vznikla celá světová socialistická soustava, která zaujímá nyní čtvrtinu plochy zeměkoule a zahrnuje celou třetinu jejího obyvatelstva.

2. Národně osvobozovací hnutí v koloniích, které vzniklo již pod vlivem Říjnové revoluce, vedlo nyní k osamostatnění celé řady zemí a tím zároveň k mohutnému otřesu celé koloniální soustavy imperialismu.

V průběhu 40 let od vítězství proletářské revoluce v Rusku lze tedy v procesu světových společenských přeměn rozeznat dvě základní etapy:

- I.) Vznik a vybudování prvního socialistického státu světa a vybudování socialismu v něm.
- II.) Vznik dalších států socialistického typu a budování socialismu v nich podle sovětského vzoru, čímž současně vznikla celá světová socialistická soustava, a to za současného přechodu SSSR k budování ještě vyššího společenského řádu — komunismu.

Tyto dvě velké etapy vzniku a budování socialistických států a socialistického hospodářství jsou zřejmě v těsné souvislosti s dvěma etapami obecné krise světové kapitalistické soustavy podle poučky, kterou formuloval — a myslím, že správně — J. V. Stalin ve svých „Ekonomických problémech socialismu v SSSR“.

Poněvadž s hlediska marxismu nelze studovat stát a právo bez náležitého zřetele k ekonomické základně, mám za to, že je nutné při studiu jak sovětského, tak lidově demokratického státu přihlížet patřičně také k těmto dvěma etapám obecné krise kapitalismu, poněvadž každá z těchto dvou etap má své speciální rysy i v oblasti státu a práva.

A poněvadž dnes žádný socialistický stát neexistuje izolovaně, neboť všechny dohromady tvoří světovou socialistickou soustavu, která pod vedením Sovětského svazu úzce spolupracuje hospodářsky i politicky, je nutno k této základní skutečnosti přihlížet i v oboru státu a práva.

Myslím, že se v naší vědě až dosud k oběma těmto momentům dostatečně nepřihlíželo.

Základním theoretickým poznatkem zde ovšem zůstává známá Leninova poučka o mnohosti forem přechodu k socialismu při téže podstatě věci, jíž je diktatura proletariátu.

V době, kdy vládl kult osobnosti, odhalený na XX. sjezdu KSSS, nepřihlíželo se podle mého mínění vždy dostatečně k této poučce, a to nejen u nás, ale i v rámci celého tábora socialismu. Odtud pocházejí různé chyby a nedostatky: docházelo nejen k porušování socialistické zákonnosti, ale také k příliš mechanickému pojmání shod a odlišností sovětského státu a států lidové demokracie. Vývoj lidových demokracií byl pojímán, abych se vyjádřil lidově, „na jedno brdo“, což mělo řadu nepříznivých následků. Jedním z nich byla mechanická a někdy dokonce i nesprávná aplikace principu „sovětského vzoru“, kterýžto princip je ve své podstatě ovšem platný trvale.

XX. sjezd KSSS odhalil tyto chyby, očistil původní leninské principy od nesprávných pozdějších nánosů a postavil celou otázku na jasný a správný

základ. Jde nyní o to — a půjde ještě dlouho o to — aby socialistická věda o státu a právu propracovala hluboce a do všech důsledků závěry vyplývající z usnesení onoho sjezdu a z pozdějších usnesení komunistických stran socialistického tábora.

S tohoto hlediska docházím k těmto závěrům:

1. Pro pochopení podstaty a povahy socialistického státu a práva je neobyčejně důležité hluboké studium vzniku a vývoje obou jeho forem: sovětské i lidově demokratické.

2. Přitom je nutno přihlížet k odlišnostem, které souvisí s odlišností situace v obou etapách obecné krise světové kapitalistické soustavy.

Abych uvedl aspoň docela povšechný příklad:

Pro první etapu této krise — jinak řečeno: pro etapu jediného a izolovaného socialistického státu — jsou příznačné zejména:

- a) sověty, po dlouhou dobu s omezeným volebním právem;
- b) jediná politická strana (komunistická);
- c) nacionalisace půdy.

Pro druhou etapu — pro etapu více socialistických států, utvořivších celou socialistickou soustavu — je především příznačné, že vznikly v souvislosti s vítězstvím SSSR ve Velké vlastenecké válce a byly hlavně z toho důvodu ušetřeny občanské války a období válečného komunismu. Z této skutečnosti vyplynuly další důsledky:

- a) lidové orgány, které se staly politickým základem těchto států (lidové rady, národní výbory atd.), mohly být vytvořeny převážně na principu obecného, rovného a přímého volebního práva;
- b) vznikla namnoze soustava více stran (Národní fronta a pod.) pod vedením revoluční dělnické (komunistické) strany;
- c) združstevňování zemědělské výroby se dalo a děje při zachování soukromého vlastnictví rolníků k půdě.

3. Dále je třeba pro každý jednotlivý stát přihlížet ke konkrétním historickým odlišnostem jeho ekonomického, politického a vůbec společenského vývoje, které při téže podstatě státního *typu* určují zvláštnosti jeho státní *formy*.

Po tomto povšechném úvodu chci poukázat na některé rysy, jimiž se vyznačuje vznik a vývoj prvního socialistického státu a práva, při čemž se již nebudu podrobněji zabývat otázkou, do jaké míry jsou tyto příznačné rysy společné i ostatním státům socialistického typu, vzniklým v druhé etapě obecné krise světového kapitalismu. Společným rysem státu a práva *všech* členů socialistického tábora je ovšem jejich revoluční vznik a vývoj jakožto uskutečnění *diktatury proletariátu*.

II.

ŘÍJNOVÁ REVOLUCE A VZNIK SOVĚTSKÉHO STÁTU

Jak již ukazuje název, vznik sovětského státu souvisí co nejtěsněji se sověty — oněmi slavnými orgány, jejichž jméno přešlo v původním znění do všech jazyků světa. A tu je velmi příznačné, že sověty, které jsou stále ještě politickým základem SSSR, vznikly hodně dlouho před vznikem vlastního sovětského státu.

Jak známo, sověty vznikly v Rusku již za první buržoasně demokratické revoluce v r. 1905 a vznikly spontánně, zdola, z iniciativy pracujících. Z původních stávkových orgánů se v průběhu revoluce staly brzo orgány masového politického boje a pak i orgány povstání. Začaly již tehdy přejímat některé státní funkce, takže Lenin je již v letech 1905—1906 považoval za zárodečnou formu příští diktatury proletariátu a rolnictva.

Spontánní vznik by ovšem sám o sobě ještě nestačil; bylo třeba ještě dalších faktorů aby se sověty staly politickým základem prvního socialistického státu. Mezi těmito faktory jsou na předním místě:

1. vedení revoluční dělnickou stranou;
2. souběžný rozvoj marxistické teorie.

Oba tyto faktory se projevy již při vzniku sovětů v r. 1905. Pokud jde o revoluční vedení, je příznačné, že se již v r. 1905 projevil značný rozdíl mezi situací v Moskvě a Petrohradě. V Petrohradě byli ve vedení sovětů menševici a také tam k žádným revolučním akcím nedošlo. V Moskvě dělaly sověty pod vedením bolševiků revoluční politiku, která vyvrcholila ozbrojeným povstáním v prosinci 1905.

K něčemu obdobnému došlo rovněž za druhé buržoasně demokratické revoluce v Rusku v r. 1917: Menševici a eserí, kteří byli na počátku revoluce ve vedení sovětů, dovedli je svou politikou k tomu, že se staly pouhým přívěskem buržoasní Prozatímní vlády. Jakmile v sovětech přešla většina delegátů na stranu bolševiků („bolševisace sovětů“ od srpna do listopadu 1917), vyvrcholilo hnutí v ozbrojeném povstání a ve vítězství proletářské revoluce.

Pokud jde o souběžný vývoj marxistické teorie, považují vznik a vývoj sovětů za zvlášť názorný příklad jednoty teorie a praxe — jedné z vedoucích zásad marxismu a leninismu a politiky bolševické strany. Sověty vznikly jako živelné hnutí dělnictva, z jeho praktické zkušenosti a tvůrčí iniciativy; avšak jakmile vznikly, byla tato nová organizační forma ihned teoreticky zhodnocena, především Leninem. Lenin byl v době první buržoasně demokratické revoluce v cizině a vrátil se do Ruska až v listopadu 1905. Jakmile se však seznámil s činností sovětů, pochopil jejich ohromný *světový* význam — a víme dnes, že správně. Ani po porážce revoluce nepřestal cenit sověty velmi vysoko a r. 1906 napsal (v brožuře „Rozpuštění dumy a úkoly proletariátu“, Spisy, sv. 11,

str. 118) prorocky, že se sověty těší ohromné a zasloužené autoritě a že není revolucionáře, který by nedoporučoval jejich opětné zřízení „*v daný okamžik*“. Tento okamžik pak nadešel ve chvíli vítězství *druhé* buržoasně demokratické revoluce v Rusku, v březnu 1917.

Historie sovětů jakožto masových orgánů pracujících je významná zejména také proto, že v nich již v r. 1905 byl základní problém — otázka moci a otázka státu nového typu, státu diktatury proletariátu — postaven ruským dělnictvem, odchovaným učením Lenina a bolševické strany, docela jasně, a to úplně prakticky, v průběhu denního boje dělnické třídy.

Obdobný proces se odehrál — ovšem po zkušenostech první ruské revoluce daleko rychleji a důsledněji — za druhé buržoasně demokratické revoluce od března do listopadu r. 1917. Nyní se však hnutí rozvinulo daleko šířeji a zašlo mnohem dále. Hlavní pokroky oproti roku 1905 se jevily v tom, že se na tvoření sovětů zúčastnili aktivně také vojáci (tj. většinou rolníci v uniformách), že se spontánně tvořily také rolnické sověty — v tomto období ovšem ještě odděleně od sovětů dělnicko-vojenských — a konečně, že sověty přikročily nyní ihned také k vytvoření své celostátní organizace — jakési kostře budoucího sovětského státu — tak, že již v červnu 1917 se mohl sejít první Všeruský sjezd sovětů dělnických a vojenských delegátů, kteří jako svůj trvalý orgán zvolili Všeruský ústřední výkonný výbor.*)

S mocným rozvojem sovětů jako masových orgánů pracujících rozvinula se také marxistická teorie, ovšem nyní daleko mocněji a pronikavěji než v r. 1905. Lenin již v březnu 1917 ještě ve Švýcarech (v „Dopisech z dále“, Spisy sv. 23, str. 313—360) charakterisoval sověty jako zárodek dělnické vlády, jako představitele zájmů všech chudších vrstev, tj. devíti desetin ruského obyvatelstva. A ihned po svém návratu do Ruska navrhl ve svých proslulých „dubnových thesích“ jako základní požadavek již přímo *přechod od parlamentní republiky k republice sovětů*.

Do té doby považovali marxisté parlamentní republiku za nejúčelnější formu společenské organizace pro období přechodu od kapitalismu k socialismu. Nyní Lenin vyvodil teoretické důsledky jednak ze zkušeností Pařížské komuny, hlavně však z obou ruských revolucí, a dospěl k názoru, že republika sovětů je novou a vyšší formou politické organizace společnosti v období přechodu od kapitalismu k socialismu. Toto další rozvinutí marxistické teorie propracoval pak Lenin již r. 1917 ve svém slavném spisu „Stát a revoluce“, který stále ještě zůstává nejzákladnější a nejdůležitější teoretickou prací marxismu o otázkách státu — práci, k níž je třeba se stále a stále vracet.

*) *Poznámka*: je příznačné, že se v legislativních aktech RSFSR až do ústavy SSSR z r. 1936 všeruské sjezdy sovětů počítaly tak, že se sjezd z června 1917 — konaný tedy ještě za buržoasní Prozatímní vlády — započítával stále jako první. Tím byl přímo legislativně uznán vznik sovětského státu ze sovětů jako základu.

Oproti revoluci r. 1905 se v revoluci r. 1917 mocně rozvinul ještě další faktor, který se v první revoluci nemohl ještě dostatečně uplatnit. Je to *leninská strategie* politického boje o moc, v němž šlo hlavně o získání spojenců, především rolníků. I tento nový faktor se do značné míry uplatnil prostřednictvím sovětů a politicky vedl krátce před výbuchem proletářské revoluce k rozkolu v oportunistické straně sociálních revolucionářů (eserů); dočasná spolupráce levých eserů s bolševiky v sovětech ulehčila situaci sovětské vlády v prvních měsících její existence.

Shrneme-li zkušenosti, které se podávají ze vzniku sovětů, můžeme říci asi toto:

Sověty vznikly spontánně, z bojové praxe dělnické třídy, avšak tato nová organizační forma byla ihned zpracována (Leninem) teoreticky, čímž byla zpětně ovlivněna a prohloubena revoluční praxe.

V sovětech, masových orgánech pracujícího lidu, byla nalezena forma státní organizace nového typu pro období přechodu od kapitalismu k socialismu v první etapě obecné krise světového kapitalismu; současně též forma, ve které mohl proletariát v této etapě nejlépe uskutečňovat svůj svazek s pracujícím rolnictvem.

To vše bylo možné jen za dvou hlavních předpokladů: za vedení revoluční stranou a za stálé aktivní účasti nejširších mas pracujících.

Bylo by však chybou, kdybychom se domnívali, že tento úspěch záležel výhradně v tom, že tu byly *nové orgány*, sověty. Před touto chybou, která záleží v jakési „fetišisaci orgánů“ — jako by orgány byly samy o sobě všemohoucí — varoval Lenin již v průběhu první ruské revoluce (v uvedeném již brožuře z r. 1906 „Rozpuštění dумы a úkoly proletariátu“), když zdůrazňoval, že ani sověty nemohou samy o sobě znamenat nic, není-li s nimi spojena revoluční aktivita pracujících. (To se právě ukázalo v tom období druhé buržoasné demokratické revoluce, kdy sověty byly vedeny menševiky a esery.) Ačkoli tento Leninův výrok se týká sovětů z doby první ruské revoluce — tedy sovětů jako orgánů revolučního boje — je jistě možné vzít si z něho velmi důležité poučení i pro sověty jako státní orgány, a v dalších důsledcích i pro obdobné orgány všech států socialistického typu.

Ze závěrů o povaze sovětů jako politického základu sovětského státu se zřejmě podávají důležité další závěry pro povahu sovětského státu, a v dalším obdobně i závěry pro povahu socialistických států druhé formy, lidové demokratické.

Jako nejzávažnější bych zde uvedl tři takové momenty:

1. Revoluční způsob vzniku jakožto státu diktatury proletariátu.
2. Výsledek procesu, v němž se organicky slučuje tvůrčí činnost lidu s marxisticko-leninskou teorií.

3. Výsledek procesu, v němž se organicky slučuje masové hnutí pracujících s vedením revoluční stranou.

* * *

V této souvislosti chci znovu poukázat na důležitost, jakou má hlubší chápání *marxistického pojetí státu*. V tomto pojetí jsou sloučeny dvě základní myšlenky, podle nichž se stát jeví marxistovi *ve dvou aspektech*. Jde ovšem o jednu a touž věc, jen v jiném pohledu, takže tyto dva aspekty nelze od sebe nijak odlučovat.

Stát je jednak *potlačovací aparát*, tj. aparát, jehož používá panující třída k zajištění svého panství a k potlačení odpůrcích tříd;

jednak *politická organizace* panující třídy.

Avšak tento dvojí aspekt se jeví jinak u buržoasního (a u každého jiného vykořisťovatelského) státu a jinak u státu sovětského (a u každého jiného státu socialistického typu).

Je-li stát politickou organizací *malé menšiny* vykořisťovatelů, a tedy současně jejím aparátem k potlačování *obrovské většiny* pracujících, vystupuje ovšem první aspekt velmi mocně do popředí, a to *trvale*: se zostřováním třídního boje v období imperialismu se pak ještě stále zesiluje.

Je-li naproti tomu stát politickou organizací *obrovské většiny* pracujících, a tedy současně jejich aparátem k potlačování *malé menšiny* svržených vykořisťovatelských tříd, vystupuje onen první aspekt do popředí nejmocněji v prvních obdobích existence socialistického státu. Avšak souběžně s tím, jak jsou v procesu budování socialismu zbytky vykořisťovatelských tříd postupně likvidovány, dostává se stále více do popředí onen druhý aspekt: *stát jako politická organizace pracujících*. (Bylo by ovšem těžkou chybou zapomenout, že socialistický stát zůstává i nadále potlačovacím aparátem vůči jakémukoli vnějšímu i vnitřnímu ohrožení socialistického řádu.)

Z této úvahy plyne, že v průběhu budování socialismu roste význam lidových státních orgánů a účasti mas na správě státu a na řízení hospodářství stále více a více.

Podle mého názoru však socialistická právní věda (i sovětská) až dosud přihlížela především k onomu prvnímu aspektu a mluví ještě pořád (i v době vybudovaného socialismu) o státu hlavně jako o aparátu k potlačování; zanedbává však a nedostatečně propracovává onen druhý aspekt — socialistický stát jako politická organizace pracujícího lidu, tj. obrovské většiny obyvatelstva — ačkoli význam *tohoto* aspektu v průběhu budování socialismu stále vzrůstá.

Je však nutno uvědomit si, že *oba* uvedené aspekty jsou *neodlučitelnými* složkami jednoho a téhož marxistického pojetí státu a byly jimi od samého počátku marxismu. To plyne např. z Marxovy a Engelsovy formulace v „Komunistickém manifestu“, kde již v r. 1848 je tak významně zdůrazněn druhý aspekt marxistického pojetí státu:

„Proletariát využije svého politického panství k tomu, aby postupně vyrval buržoasii veškerý kapitál, soustředil všechny výrobní nástroje v rukou státu, tj. *proletariátu zorganizovaného v panující třídu*, a co nejrychleji rozmnožil masu výrobních sil.“ (Podtrženo mnou; V. P.) (Vybrané spisy I, str. 46)

Považuji to za tak významné, že podle mého názoru správné propracování pojetí státu v *obou* jeho aspektech — a pro socialistický stát zejména v jeho druhém aspektu — dá nám klíč také k správnému řešení závažné a obtížné otázky *odumírání státu*.

☐ Také Lenin — a on zejména — přihlížel k obojímu aspektu pojetí státu. Ve „Státu a revoluci“ — který byl napsán v r. 1917, tedy v době nejostřejšího boje o moc — zdůrazňuje, že:

„proletariát potřebuje státní moc, centralisovanou organizaci síly, organizaci násilí jak k potlačení odporu vykořisťovatelů,“

ale ihned dodává:

„tak k *vedení* obrovské masy obyvatelstva, rolnictva, maloburžoasie a polo-proletářů při uvádění socialistického hospodářství ‚do chodu‘.“ (Spisy, sv. 25, str. 414—415).

Již zde tedy Lenin rozšiřuje pojetí socialistického státu oproti pojetí státu buržoasního o toto *vedení*, neboť v buržoasním státě nevede stát buržoasii, nýbrž buržoasie vede stát.

Avšak v témž spisu Lenin několikrát a velmi důrazně upozorňuje na onen druhý aspekt marxistického pojetí státu, a to nejprve u vykořisťovatelského státu. Např. cituje z Engelse:

„stát, tj. organizace vykořisťovatelské třídy...“

a dále:

„stát té třídy, která sama pro svou epochu zastupovala celou společnost...“ (Spisy, sv. 25, str. 405).

Pokud jde o socialistický stát, Lenin v tomto směru mluví ještě důrazněji, např. když zvlášť podtrhává námi již uvedenou formulaci z „Komunistického manifestu“:

„Stát, tj. *proletariát zorganizovaný v panující třídu*.“

Lenin nazývá tuto definici státu „nanejvýš zajímavou“ a konstatuje, že „také patří k zapomenutým slovům marxismu“. K tomu pak velmi významně — a myslím, že je to významné i pro naši dobu — dodává:

„Tato definice státu nejenže nebyla nikdy objasňována v panující propagandistické a agitační literatuře oficiálních sociálně demokratických stran. Nejen to. Byla přímo zapomenuta, protože je naprosto neslučitelná s reformismem, protože se přičí obvyklým oportunistickým předsudkům a maloměšťáckým ilusím o ‚pokojném vývoji demokracie‘.“ (Spisy, sv. 25, str. 413).

Myslím, že z pojetí socialistického státu, propracovaného rovnoměrně v obou jeho aspektech, lze vyvodit také zcela praktické závěry, a to i pro jeho formu lidově demokratickou, zejména pro uskutečňování principu demokratického centralismu. A to nejen, pokud jde o stálé rozšiřování a prohlubování účasti mas na správě státu a na řízení hospodářství, ale také, pokud jde o metody práce. Je však třeba vyhnout se jakékoli „fetišisaci orgánů“: orgány socialistického státu nejsou dobře myslitelné bez stálé a živé účasti lidových mas na jejich činnosti. Socialistický stát není „vrchnostenským“ státem, odděleným od ostatní společnosti a jí nadřazeným, nýbrž politickou organizací pracujících, ve které v průběhu budování socialismu a komunismu podle Engelsových slov (Anti-Dühring):

„místo vlády nad osobami nastupuje správa věcí a řízení výrobních procesů“.

III.

POZNÁMKY K POJETÍ SOCIALISTICKÉHO PRÁVA A SOCIALISTICKÉ ZÁKONNOSTI

Sovětské právo vzniklo jako sovětský stát revoluční cestou, což se názorně projevilo již v začátcích sovětského režimu zrušením veškerého carského práva a likvidací všech carských právních institucí.

Jako pro orgány sovětského státu — sověty — tak je s jistou obdobou příznačné i pro sovětské právo, že vznikalo jako syntéza tvůrčí činnosti mas a legislativní činnosti sovětské vlády pod vedením bolševické strany. To je zejména patrné na *sovětském trestním právu*, které v prvním období dějin SSSR vznikalo *ve dvou souběžných procesech*, které se navzájem ovlivňovaly a doplňovaly. Jedním z nich bylo — podle Leninových slov — „bezprostřední revoluční hnutí lidových mas, *tvůrčích revoluční právo*“; druhým pak dekrety sovětské vlády, jimiž se činnost lidových mas usměrňovala, formovala, uváděla v soustavu.*)

Již sám tento způsob vzniku měl pro povahu sovětského práva rozhodující důsledky, které zde pro nedostatek času nemohu rozvádět. Hlavní však je, že jako je sovětský stát státem zcela nového typu, je i sovětské právo právem zcela nového typu. A mám za to, že pro jeho studium a správné pochopení je nutné opět vycházet z marxisticko-leninského pojetí státu — z onoho pojetí ve dvou aspektech, jak jsem o tom mluvil výše.

Základem marxistického pojetí je opět pasáž z „Komunistického manifestu“, v níž se praví, že:

*) Podrobněji je tato věc zpracována v mé stati „Přehled vývoje sovětského trestního práva“ v učebnici „Československé trestní právo“, svazek I, Obecná část, vydal PÚMS v nakladatelství Orbis, Praha 1957, hlava IV, zejména str. 67 až 73.

„vaše (tj. buržoasní; V. P.) právo je jenom vůlí vaší třídy, povýšenou na zákon, vůlí, jejíž obsah je určován materiálními životními podmínkami vaší třídy.“ (Marx a Engels: Vybrané spisy I, str. 42).

Tuto formulaci lze s příslušnou obdobou zajisté aplikovat i na socialistické právo, při čemž bude ovšem nutno přihlížet ke všemu, co bylo výše řečeno o pojetí socialistického státu, zejména o jeho druhém aspektu. Rozvinutí tohoto druhého aspektu nám zejména ukáže, jak důležitá a z povšechného pojetí socialistického práva nutně vyplývající je vedle jeho role represivní role *výchovná*, která v průběhu budování socialismu nabývá stále většího významu.

Dále je naprosto nutné uvedenou poučku chápat jako celek, jehož dovětk — „vůle, jejíž obsah je určován materiálními životními podmínkami dané třídy“ — je neodlučitelnou součástí marxistického pojetí práva. Bohužel, v naší právní literatuře se k tomuto dovětku přihlíží namnoze nedostatečně, ačkoli je jasné, že omezovat pojem práva jen na projev vůle, byť i vůle celé třídy, znamená nesporně krok zpět směrem k falešnému, voluntaristickému (idealistickému) pojetí.

Je-li pak socialistický stát politickou organizací pracujících — tedy ohromné většiny obyvatelstva — pak musí právo takového státu vyjadřovat *obecnou* (nikoli partikulární) vůli této většiny, organisované ve stát, a to vůlí, „jejíž obsah je *určován*“ — nikoli libovolně, jen ideologicky — ale „materiálními životními podmínkami“ pracujících v dané etapě vývoje.

Toto pojetí, jehož východiskem je vůle pracujících, organisovaných ve stát — a to vůle určovaná jejich materiálními životními podmínkami — je podle mého názoru správnější a také plodnější než pojetí, které klade na první místo „soustavu norem“ a jehož východiskem je tedy pojem normy. Ovšem, neodlučitelnou složkou marxistického-leninského pojetí práva je poznání, že právo není ničím bez aparátu, který by byl s to donucovat lidi k dodržování norem.

A tímto aparátem je stát, takže (podle Leninových slov) „vůle proletariátu, má-li to být státní vůle, musí být vyjádřena jako zákon, a to kompetentní autoritou, jinak zůstane slovo ‚vůle‘ prázdným zvlněním vzduchu.“

Avšak pojetí socialistického práva musí zahrnovat také taková období, kdy sice socialistický stát již existuje, kdy však — kromě jednotlivých aktů — neexistuje ještě nic, co by se dalo nazvat „soustavou norem“. Mám na mysli zejména první léta sovětských republik, období „revoluční zákonnosti“, kdy se sovětské soudy řídily „socialistickým právním vědomím“. Není pochyby, že se i v té době projevovala plně vůle pracujících mas, „povýšená na zákon“. Obdobné situace by bylo možno zjistit i ve vývoji jiných socialistických států.

Mám dále za to, že toto pojetí socialistického práva může mít velký význam zejména také pro celou závažnou otázku *socialistické zákonnosti*, která je dnes i u nás, zejména po usneseních celostátní konference strany z června 1956, neobyčejně aktuální.

V naší právní vědě se při výkladu socialistické zákonnosti klade obyčejně hlavní a někdy skoro výhradný důraz na „přesné dodržování platných předpisů“. To se mi zdá příliš mechanickým pojetím, zejména za dnešního stavu našeho právního řádu, v němž existuje ještě spousta starých norem.

Pojetí socialistického práva, jak je nadhozeno výše, vede podle mého názoru také k *jinému* pojetí principu socialistické zákonnosti — k pojetí, v němž je položen hlavní důraz na uzákoněnou obecnou vůli pracujících, určenou jejich materiálními životními podmínkami.

Myslím, že pro takové pojetí mluví také konkrétní ustanovení našeho základního zákona, Ústavy 9. května, zejména její §§ 171 až 173.

Na základě studia vzniku a povahy sovětského práva a na základě teoretické i praktické a zejména legislativní činnosti v oboru československého lidově demokratického práva jsem dospěl asi k takovému pojetí (které by bylo ovšem nutno ještě podrobněji zpracovat):

Socialistická zákonnost znamená soulad mezi obecnou vůlí pracujícího lidu (vůlí určenou jeho materiálními životními podmínkami) a mezi právním řádem daného socialistického státu i jeho aplikací.

ZÁVĚR

Pro správné pochopení podstaty socialistického státu, který dnes existuje ve dvou formách — sovětské a lidově - demokratické — je naprosto nutné, aby všechny otázky státu a práva byly zkoumány v *obou* těchto formách a na základě studia vývoje *obou* těchto forem. Je třeba si uvědomit, že obě tyto formy jsou složkami *jednoho a jednotného světového hnutí*, které vzniklo v XIX. století nejprve jako mezinárodní dělnické hnutí ve všech kapitalistických zemích a bylo theoreticky zobecněno učením marxismu - leninismu a které pak v první polovině XX. století vedlo k vítězství proletářské revoluce, nejprve (v souvislosti s první etapou světové krise kapitalismu) v jedné zemi a pak (v souvislosti s druhou etapou světové krise kapitalismu) v dalších zemích, takže dnes je ve světovém socialistickém táboře zahrnuta celá jedna třetina lidstva.

РЕЗЮМЕ

Великая Октябрьская социалистическая революция была *введением в новый период всей мировой истории*: в период глубоких и далеко идущих по своим последствиям перемен в отношениях между людьми, классами и народами во всем мире. В ходе сорока лет, со времени победы социалистической революции в России, можно в процессе этих перемен распознать два основных этапа:

I) Возникновение и построение первого социалистического государства в мире и построение в нем социализма.

II) В связи с победой Советского Союза в Великой отечественной войне — возникновение и строительство дальнейших государств социалистического типа при одновременном переходе СССР к строительству коммунизма (возникновение всей мировой социалистической системы).

Между этими двумя большими этапами возникновения и строительства социалистических государств и социалистического хозяйства и двумя этапами общего кризиса мировой капиталистической системы существует очевидно тесная связь, причем главная разница между обоими этапами заключается в том, что на первом этапе единственное социалистическое государство существовало изолированно, тогда как на другом этапе возник весь огромный, могущественный социалистический лагерь во главе с Советским Союзом. Но Советский Союз своим возникновением и своим существованием оказывал мощное влияние на весь остальной мир уже с самого начала;

1. Общеизвестным фактом является то, что без Октябрьской революции не могли бы приобрести самостоятельность многие народы, в том числе и чешский и словацкий народы.

2. Октябрьская революция оказала огромное влияние на колониальные народы и привела к возникновению их все растущего национально освободительного движения.

3. Далее Октябрьская революция и существование Советского Союза оказали глубокое и постоянное влияние на развитие международного рабочего движения, причем почти во всех государствах привели к созданию революционных коммунистических партий.

Таким образом, в настоящее время социалистическое государство существует в двух формах: в форме более старшей, более развитой, каковой является Советский Союз, и в форме более новой, на низшей ступени развития, каковой является народно-демократическое государство. При изучении социалистического государства в обоих его формах, в особенности его экономического базиса, необходимо уделять соответствующее внимание также обоим этапам общего кризиса капитализма. А так как все вместе взятые социалистические государства составляют мировую социалистическую систему и значит ни одно из социалистических государств не существует изолированно, необходимо принимать во внимание этот основной факт также в области государства и права.

Однако, в качестве основного теоретического познания сохраняет здесь силу известное положение Ленина о множественности форм перехода к социализму при одном и том же существе дела, каковым является диктатура пролетариата.

В период времени, когда преобладал культ личности, все эти моменты не учитывались всегда правильно. Проявлялась тенденция рассматривать развитие социалистических государств слишком механически и односторонно, без учета указанных разных моментов. На XX съезде КПСС эти недостатки были обнаружены и ленинские принципы были очищены от позднейших наносов. Потребуется много времени для того, чтобы социалистическая наука о государстве и праве разработала во своей последовательности выводы, вытекающие из постановлений этого съезда и из позднейших постановлений коммунистических партий социалистического лагеря.

Таким образом, для понимания существа и характера социалистического государства и права глубокое изучение возникновения и развития двух

его форм — советской и народно-демократической — является основным требованием, причем необходимо учитывать, с одной стороны, различия их развития в обоих этапах общего кризиса мировой капиталистической системы и, с другой стороны, для каждого отдельного социалистического государства учитывать конкретные отличия его экономического и общественного развития, которые, при одном и том же существовании государственного типа, определяют особенности его формы.

Для возникновения советского государства в 1917 г. характерно то, что советы, которые и до сего времени являются политической основой СССР, возникли в России в качестве органов массовой борьбы трудового народа уже во время первой и второй буржуазно-демократических революций. Этот их характер — характер массовых органов трудового народа — сохранился в них до сего времени и им в значительной мере определяется и характер советского государства как политической организации трудящихся.

В этой связи необходимо указать на весьма важное значение правильного распознавания марксистского понимания государства. В этом понимании, сформулированном уже в Коммунистическом манифесте и разработанном в „Государстве и революции“, соединены две основные идеи, в соответствии с которыми государство представляется марксисту в двух аспектах (которые, конечно, никак нельзя разделить друг от друга).

Государство является, с одной стороны, *аппаратом подавления*, т. е. аппаратом, используемым господствующим классом для обеспечения своего господства и для подавления сопротивляющихся классов и, с другой стороны, *политической организацией* этого господствующего класса.

Этот двоякий аспект понимания государства проявляется одним образом у буржуазного (и у каждого эксплуататорского) государства и другим образом у государства советского (и каждого другого государства социалистического типа). Если государство является политической организацией незначительного меньшинства эксплуататоров и, таким образом, одновременно и его аппаратом для подавления огромного большинства трудящихся, первый аспект выступает вперед весьма сильно и в постоянной форме; с обострением классовой борьбы в период империализма он все больше и больше усиливается. Если же государство является политической организацией огромного большинства трудящихся и, таким образом, одновременно и их аппаратом для подавления незначительного меньшинства свергнутых эксплуататорских классов, то тот второй аспект выступает вперед наиболее сильно в первые периоды существования социалистического государства. Но параллельно с тем, как в процессе строительства социализма ликвидируются постепенно остатки эксплуататорских классов, все более и более выступает вперед тот другой аспект: государство в качестве политической организации трудящихся. Из этого вытекает, что в ходе строительства социализма все больше и больше растет необходимо значение народных государственных органов и участия трудящихся в управлении государством и в руководстве хозяйством. (Однако было бы грубо ошибочным забывать, что социалистическое государство продолжает оставаться аппаратом подавления в отношении всяческого внешнего и внутреннего поставления социалистического строя под угрозу.)

Однако социалистическая юридическая наука до сего времени имела в виду прежде всего первый аспект марксистского понимания государства (государство как аппарат подавления); тому другому аспекту (социалисти-

ческому государству как политической организации трудового народа) она уделяет небольшое внимание и разрабатывает его недостаточным образом, хотя значение этого второго аспекта в ходе строительства социализма все возрастает. Ленин уже в „Государстве и революции“ несколько раз подчеркивал известную формулировку из „Коммунистического манифеста“: „Государство, то есть организованный в господствующий класс пролетариат“ — и при этом заметил, что это „в высшей степени интересное“ определение государства принадлежит тоже к числу „забытых слов“ марксизма. Из понимания социалистического государства, равномерно разработанного в обоих указанных выше аспектах, возможно также сделать совершенно практические заключения, в частности в отношении осуществления принципа демократического централизма и постоянного расширения участия масс в управлении государством и в руководстве хозяйством.

Социалистическое право, как и социалистическое государство, революционно по своему происхождению и потому по праву является правом совершенно нового типа, противоположным всему буржуазному праву. Для его изучения и применения необходимо опять исходить из правильного марксистского понимания права; а так как право — ничто без государственного принуждения, необходимо при этом в надлежащей мере принять во внимание оба аспекта марксистского понимания государства, а в ходе строительства социализма — в особенности и его второй аспект.

Если социалистическое государство является политической организацией трудящихся — т. е. огромного большинства населения — то право такого государства должно выражать общую (не партикулярную) волю этого большинства, организованного в государство; волю, „содержание которой определяется“ не произвольно, не только идеологически, а „материальными жизненными условиями“ трудящихся на данном этапе развития. Развитие второго аспекта марксистского понимания государства покажет нам, в частности, насколько важной и из общего понимания социалистического права необходимо вытекающей является, наряду с его репрессивной ролью, его воспитательная роль, которая в ходе строительства социализма приобретает все большее и большее значение.

Такое понимание социалистического права — в противоположность слишком механическому пониманию его как „системы норм“ — является также решающим моментом для понимания *социалистической законности*, которую необходимо понимать по существу как согласованность между общей волей трудового народа (волей, определяемой его материальными жизненными условиями и выражаемой прежде всего его авангардом: революционной, коммунистической партией) и между правопорядком данного социалистического государства и его применением.

RÉSUMÉ

Die Große Sozialistische Oktoberrevolution war die *Einleitung zu einem neuen Zeitalter der Weltgeschichte*: zu einem Zeitalter tiefgehender und weitgreifender Veränderungen in den Beziehungen zwischen den Menschen, Klassen und Völkern auf der ganzen Welt. Im Verlauf der vierzig Jahre, die vom Sieg der sozialistischen Revolution in Rußland vergangen sind, können wir in diesem Prozeß der Veränderungen zwei Grundetappen erkennen:

I. Die Entstehung des ersten sozialistischen Staates der Welt und den Aufbau des Sozialismus in ihm.

II. Im Zusammenhang mit dem Sieg der Sowjetunion im Großen Vaterländischen Krieg, die Entstehung und den Aufbau weiterer Staaten des sozialistischen Typus während des gleichzeitigen Übergangs der UdSSR zum Aufbau des Kommunismus (die Entstehung eines ganzen sozialistischen Weltsystems).

Diese zwei großen Etappen der Entstehung und des Aufbaues der sozialistischen Staaten und der sozialistischen Wirtschaft stehen offenbar in einem engen Zusammenhange mit zwei Etappen der allgemeinen Krise des kapitalistischen Weltsystems, wobei der Hauptunterschied zwischen beiden Etappen darin besteht, daß in der ersten Etappe ein einziger sozialistischer Staat in Isolation bestand, während in der zweiten Etappe das ganze gewaltige sozialistische Lager mit der Sowjetunion an der Spitze zustande gekommen ist. Die Sowjetunion übte freilich kraft ihrer Entstehung und ihres Bestandes bereits von Anfang an auf die ganze übrige Welt einen gewaltigen Einfluß aus:

1. Es ist eine anerkannte Tatsache, daß ohne die Oktoberrevolution zahlreiche Völker, darunter auch das tschechische und slowakische Volk, ihre Selbständigkeit nicht hätten erlangen können.

2. Die Oktoberrevolution übte einen gewaltigen Einfluß auf die Kolonialvölker aus und führte zur Entstehung ihrer ständig wachsenden nationalen Freiheitsbewegung.

3. Die Oktoberrevolution und der Bestand der Sowjetunion übten weiters einen tiefgreifenden und dauerhaften Einfluß auf die Entwicklung der internationalen Arbeiterbewegung aus, wobei sie fast in allen Staaten zur Schaffung revolutionärer kommunistischer Parteien führten.

Gegenwärtig besteht daher der sozialistische Staat in zweierlei Formen: in einer älteren, entwickelteren Form, die die Sowjetunion darstellt, und in einer neueren Form auf niedrigerer Entwicklungsstufe, die die volksdemokratischen Staaten darstellen. Beim Studium des sozialistischen Staates in beiden seinen Formen, namentlich seiner ökonomischen Basis, muß gebührende Rücksicht auf beide Etappen der allgemeinen Krise des Kapitalismus genommen werden. Und weil heute kein sozialistischer Staat isoliert da steht, zumal alle miteinander das sozialistische Weltsystem bilden, das unter Führung der Sowjetunion wirtschaftlich und auch politisch eng zusammenarbeitet, muß diese grundlegende Tatsache auch im Bereiche des Staates und Rechts ins Auge gefaßt werden.

Grundlegende theoretische Erkenntnis bleibt hier allerdings die bekannte Lehre Lenins über die Vielheit der Formen des Überganges zum Sozialismus bei gleichen Wesen der Sache, d. i. der Diktatur des Proletariates.

Im Zeitabschnitt, in dem der Kult der Persönlichkeit vorherrschte, hat man alle diese Momente nicht immer richtig berücksichtigt. Es wurde eine Tendenz, die Entwicklung der sozialistischen Staaten viel zu mechanisch und einseitig ohne Rücksicht auf diese verschiedenen Momente zu traktionieren, zur Geltung gebracht. Auf dem XX. Parteitag der KPdSU wurden diese Mängel bloßgelegt und die leninschen Prinzipien von späteren Ablagerungen gesäubert. Es wird noch lange nötig sein, bis die sozialistische Staats- und Rechtswissenschaft die Schlussätze, die aus den Beschlüssen dieses Parteitages und aus den späteren Beschlüssen der kommunistischen Parteien des sozialistischen Lagers hervorgingen, in alle Konsequenzen durcharbeitet.

Für das Verständnis der Substanz und des Wesens des sozialistischen Staates und Rechts ist also ein tiefgehendes Studium der Entstehung und Entwicklung seiner beiden Formen — der sowjetischen und volksdemokratischen — eine Grundforderung, wobei es einerseits nötig ist, die Verschiedenheiten ihrer Entwicklung in beiden Etappen der allgemeinen Krise des kapitalistischen Weltsystems, anderseits in jedem einzelnen sozialistischen Staat die Verschiedenheiten seiner ökonomischen und gesellschaftlichen Entwicklung, welche bei gleicher Grundlage des *Staatstypus* die Sonderheiten seiner *Staatsform* bestimmen, zu berücksichtigen.

Für die Entstehung des sowjetischen Staates im Jahre 1917 ist es kennzeichnend, daß die Sowjets (Räte), welche auch heute noch das politische Fundament der UdSSR bilden, in Rußland als Organe des Massenkampfes des arbeitenden Volkes schon während der ersten und zweiten bürgerlich-demokratischen Revolution entstanden sind. Ihr Wesen — als Massenorgane des arbeitenden Volkes — verblieb ihnen bis zum heutigen Tage, und durch sie ist in großem Maße auch das Wesen des sowjetischen Staates als politische Organisation der Arbeitenden bestimmt worden.

In diesem Zusammenhange muß auf die Wichtigkeit richtiger marxistischer Auffassung des Staates hingewiesen werden. In dieser bereits im Kommunistischen Manifest formulierten und im Werke „Staat und Revolution“ bearbeiteten Auffassung vereinigen sich zwei Grundgedanken, denen zufolge der Staat sich dem Marxisten in zwei (voneinander jedoch keineswegs zu trennenden) Aspekten kundgibt.

Der Staat stellt einerseits *einen Apparat der Unterdrückung*, d. h. einen Apparat, dessen sich die herrschende Klasse zur Sicherung ihrer Herrschaft und zur Unterdrückung der gegnerischen Klassen bedient, anderseits *eine politische Organisation* dieser herrschenden Klasse dar.

Dieser zweifache Aspekt der Auffassung des Staates gibt sich anders bei einem bourgeois (und bei jedwedem ausbeuterischen) Staat und anders bei einem sowjetischen Staat (und bei jedwedem anderen Staat sozialistischen Typs) kund. Stellt nun der Staat die politische Organisation einer kleinen Minderheit von Ausbeutern und daher gleichzeitig auch ihren zur Unterdrückung einer gewaltigen Mehrheit von Werktätigen dienenden Apparat dar, tritt der erste Aspekt sehr gewaltig, und zwar dauernd, in den Vordergrund; mit der Verschärfung des Klassenkampfes im Zeitabschnitte des Imperialismus nimmt er mehr und mehr an Stärke zu. Bildet demgegenüber der Staat die politische Organisation der gewaltigen Mehrheit der Werktätigen und gleichzeitig daher ihren Apparat zur Unterdrückung einer kleinen Minderheit der gestürzten ausbeuterischen Klassen, so tritt jener erste Aspekt am stärksten in den ersten Zeitabschnitten des Bestandes des sozialistischen Staates in den Vordergrund. Allein parallel mit der Liquidierung der Überreste der ausbeuterischen Klassen im Prozesse des Aufbaues des Sozialismus gelangt immer mehr jener zweite Aspekt, d. h. der Staat als politische Organisation der Werktätigen in den Vordergrund. Daraus ergibt sich, daß im Laufe des Aufbaues des Sozialismus notwendigerweise immer mehr und mehr die Bedeutung der Volks-Staatsorgane und der Beteiligung der Werktätigen an der Verwaltung des Staates und an der Leitung der Wirtschaft wächst. (Es wäre jedoch ein schwerer Fehler zu vergessen, daß ein sozialistischer Staat auch weiterhin als Apparat der Unterdrückung gegenüber jedweder äußerer und innerer Bedrohung der sozialistischen Ordnung fortbesteht.)

Die sozialistische Rechtswissenschaft berücksichtigt indessen bisher vor allem den ersten Aspekt der marxistischen Auffassung des Staates (d. h. den des Staates als eines Apparates der Unterdrückung); sie vernachlässigt jedoch jenen anderen Aspekt (d. h. den des Staates als einer politischen Organisation des werktätigen Volkes) und bearbeitet ihn in ungenügender Weise, obzwar die Bedeutung dieses zweiten Aspektes im Laufe des Aufbaues des Sozialismus in ständigem Wachsen begriffen ist. Lenin hat bereits in dem Werke „Staat und Revolution“ einigemale die aus dem „Kommunistischen Manifest“ bekannte Formulierung — *der Staat, d. h. das als herrschende Klasse organisierte Proletariat* — hervorgehoben und bemerkt, diese „äußerst interessante“ Definition des Staates „gehöre auch zu den in Vergessenheit gekommenen Worten des Marxismus“. Aus der in seinen beiden oben angeführten Aspekten gleichmäßig durchgearbeiteten Auffassung eines sozialistischen Staates können auch ganz praktische Schlüsse, und zwar namentlich für die Verwirklichung des Grundsatzes des demokratischen Zentralismus und für die ständige Ausdehnung der Teilnahme der Massen an der Verwaltung des Staates und an der Leitung der Wirtschaft gezogen werden.

Das sozialistische Recht ist gleich wie der sozialistische Staat revolutionärer Herkunft und stellt daher ein Recht ganz neuen, im Gegensatz zu jedem bürgerlichen Recht stehenden Typs dar. Sein Studium und seine Anwendung müssen wiederum von der richtigen marxistischen Auffassung des Rechts ausgehen. Da das Recht ohne staatliche Zwangsanwendung nichts bedeutet, muß hiebei auch auf beide Aspekte der marxistischen Auffassung des Staates und im Laufe des Aufbaues des Sozialismus dann besonders auf seinen zweiten Aspekt gebührende Rücksicht genommen werden.

Stellt der sozialistische Staat die politische Organisation der Werktätigen — also der gewaltigen Mehrheit der Bevölkerung — dar, so muß das Recht eines solchen Staates den allgemeinen (nicht partikulären) Willen dieser in diesen Staat organisierten Mehrheit zum Ausdruck bringen, und zwar den Willen, „dessen Inhalt gegeben ist in den materiellen Lebensbedingungen“ der Werktätigen in der gegebenen Entwicklungsetappe. Die Entfaltung des anderen Aspektes der marxistischen Auffassung des Staats zeigt uns besonders, wie wichtig und aus der allgemeinen Auffassung des sozialistischen Rechts notwendigerweise erfließend neben seiner repressiven *seiner erzieherische Rolle* ist, die im Laufe des Aufbaues des Sozialismus ständig an Bedeutung zunimmt.

Eine solche Auffassung des sozialistischen Rechts — im Gegensatz zu seiner allzu mechanischen Auffassung vor allem als „Normensystem“ — bildet auch ein entscheidendes Moment für die Auffassung *der sozialistischen Gesetzlichkeit*, unter welcher im Wesentlichen die Übereinstimmung des allgemeinen Willens des werktätigen Volkes (des in seinen materiellen Lebensbedingungen gegebenen und vor allem von seiner Avantgarde, nämlich von der revolutionären, kommunistischen Partei zum Ausdruck gebrachten Willens) und der Rechtsordnung eines gegebenen sozialistischen Staates und ihrer Anwendung zu verstehen ist.

ÚLOHA SOCIALISTICKÉHO PRÁVA PŘI BUDOVÁNÍ SOCIALISTICKÉ EKONOMIKY

Prolegomena

РОЛЬ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ПРАВА ПРИ СТРОИТЕЛЬСТВЕ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКИ

Пролегомена

DIE ROLLE DES SOZIALISTISCHEN RECHTS BEIM AUFBAU
DER SOZIALISTISCHEN ÖKONOMIK

Prolegomena.

DOKTOR PRÁVNÍCH VĚD PROF. VIKTOR KNAPP, člen-korespondent ČSAV

Čtyřicáté výročí Velké říjnové socialistické revoluce nás netoliko naplňuje hrdostí a radostí z úspěchů první socialistické země světa za těchto čtyřicet slavných let, nýbrž i nás, pracovníky vědy nabádá k zamyšlení nad nevyčerpatelným množstvím vědeckých poznatků, které nám umožňují revoluční bojová i budovatelská praxe čtyřiceti let Sovětského svazu.

I pro právní vědce poskytuje tato praxe nesmírně cenný a s gnoseologického hlediska primární zdroj vědeckých poznatků, které srovnáním s více než desetiletou praxí výstavby socialismu v ostatních socialistických zemích nám umožňují vysoký stupeň abstrakce a zobecnění a tím i vyvozování obecných vědeckých poznatků pro současné socialistické právo vůbec.

Otázka úlohy socialistického práva při budování socialistické ekonomiky je jednou z nejdůležitějších otázek obecné teorie práva. Tato otázka je ovšem i velmi vážnou otázkou marxistické filosofie a politické ekonomie, na což se zpravidla a pohříchu zapomíná.

K řešení otázky úlohy socialistického práva pro budování socialistické ekonomiky je možno přistoupit z různých stran. Je možno k ní přistoupit historicky, je možno k ní přistoupit analytickým sledováním působení jednotlivých právních institutů na ekonomiku společnosti (tak činí např. I. B. Novickij v práci „Rol' sovetskogo graždanskogo prava v osušestvlenii chozrasčeta i režima ekonomii), je možno syntheticky hledat to, co je působení jednotlivých právních institucí na ekonomiku společnosti obecné, a je konečně možno k otázce přistupovat filosoficky.

K úplnému vyřešení věci je nezbytno všech těchto pohledů na řešenou otázku. V přednášce na slavnostním zasedání vědeckých rad, kterému jsou nezbyt-

ně dány značně těsné časové meze, není ovšem možno zabývat se danou otázkou ze všech aspektů, nýbrž je nutno koncentrovat pohled toliko na jeden směr bádání.

Máme za to, že při této slavnostní příležitosti je vhodno pohledět na otázku úlohy socialistického práva při budování socialistické ekonomiky z filosofického hlediska a obrátit pozornost tohoto slavnostního shromáždění k některým otázkám gnoseologickým, které se věci týkají.

Volíme tento postup z několika důvodů. Především proto, že vyřešení gnoseologických otázek je nezbytným předpokladem každého vědeckého zkoumání. Dále proto, že gnoseologické otázky věci se týkající, byť byly první v pořadí, jsou dosud nejméně vědecky zpracovány, a konec konců i proto, že úvaha o těchto otázkách připouští větší stručnost než zkoumání historické, či analytické zkoumání vlivu jednotlivých právních institucí na ekonomiku společnosti atd.

* * *

Při vlastním zkoumání gnoseologických otázek významu či přesněji řečeno působení socialistického práva na výstavbu socialistické ekonomiky dlužno vyjít ze známého vymezení pojmu práva v Manifestu komunistické strany (12. české vydání, 1949, str. 40), které se sice výslovně týká jen práva buržoasního, ale obsahuje v sobě i *obecné* vymezení pojmu práva.

Z citované myšlenky vyplývá, že právo je:

- a) *vůle* a to nikdy *vůle* jednotlivcova nýbrž vždy *vůle* třídy, a to třídy vládnoucí (beze vší pochybnosti i tehdy, jestliže je *formálně* projevována jako *vůle* jednotlivcova, jako např. v absolutní monarchii);
- b) *vůle* *projevená* v určité formě, totiž ve formě obecně závazné, tedy *vůle* povýšená na zákon;
- c) *určovaná* konec konců *materiálními životními podmínkami* vládnoucí třídy.

Pro naši gnoseologickou úvahu má především význam vztah práva a lidského vědomí a *vůle*.

Právo je vůlí třídy tím, že vyjadřuje *zájem* třídy a že vycházejíc konec konců z objektivních motivů spočívajících v ekonomice společnosti se *psychicky* vytváří v myslích lidí, kteří k té třídě náleží.

Právo má ovšem ještě jiný vztah k vůli. Právo je totiž nejen *projevem* *vůle* (tj. *vůle* vládnoucí třídy), nýbrž ono jakožto závazný (tj. donucovací mocí státu jakožto orgánu vládnoucí třídy sankcionovaný) projev třídní *vůle* i na lidskou vůli působí.

Toto působení na lidskou vůli se uskutečňuje tím, že právo jako imperativ spojený s hrozbou sankce usměrňuje chování lidí, vychovává je, avšak i donucuje je k určitému chování, které je v zájmu vládnoucí třídy. Důležité však je, že právo jakožto projev *vůle vládnoucí* třídy působí jak na vůli a chování přísluš-

níků této třídy (vůli vládnoucí třídy nelze samozřejmě ztotožnit se sumací individuální vůle příslušníků vládnoucí třídy), tak i na vůli a chování příslušníků *ostatních* tříd. Z toho pak vyplývá, že mezi právem jakožto vůlí vládnoucí třídy a mezi třídní vůlí ostatních tříd avšak i vůlí jednotlivců mohou existovat a existují rozpory.

Tyto rozpory jsou někdy antagonistické, a to tehdy, jde-li o právo a třídní vůli antagonistických tříd neb jednotlivců, kteří k těmto třídám náleží (tento rozpor je se skvělou dialektickou plastičností vyjádřen v parlamentní řeči Klementa Gottwalda ze dne 21. prosince 1929, v níž se praví „Říkáte, že porušujeme zákon. Ano!... zkrátka, my porušujeme Vaše zákony a my bojujeme za proletářské zákony, podle kterých Vám budou přiskřípnuty nejen vaše prsty, nýbrž i vaše břicha“).

Rozpor mezi právem a třídní vůlí ostatních tříd a jednotlivců může být i neantagonistický a je pak jedním z možných projevů neantagonistických rozporů uvnitř lidu. Takovýto neantagonistický rozpor může existovat např. mezi právem jako projevem vůle třídy vládnoucí a vůlí jednotlivých příslušníků třídy spojenecké a dokonce i mezi právem a vůlí jednotlivých a ojedinelých příslušníků samotné třídy vládnoucí (např. porušení našeho práva příslušníkem dělnické třídy).

Působení socialistického práva na vůli a chování lidí se uskutečňuje v podstatě dvojí cestou. Pokud jde o působení na příslušníky vládnoucí dělnické třídy samotné či tříd spojeneckých, je třeba vyjít z toho, že právo tu v podstatě (necháme-li stranou zmíněné neantagonistické rozpory uvnitř lidu) vyjadřuje i zájem a vůli každého jednotlivce a tudíž jeho působení má v prvé řadě charakter výchovný, a represivní stránka působení práva se uplatňuje výjimečně.

Naopak ve vztahu k příslušníkům antagonistických tříd, jejichž zájem je v nesmiřitelném rozporu se zájmem vládnoucí třídy, právem vyjádřeným, se uplatní především represivní stránka působení socialistického práva, při čemž i v ní je vždy zároveň obsaženo preventivně výchovné působení práva.

Vycházejíce z této obecné úvahy o působení socialistického práva na lidskou vůli a na lidské chování, zaměříme nyní speciální pozornost na působení socialistického práva na rozvoj socialistické *ekonomiky*.

Nejprve je ovšem třeba konstatovat, že právo nepůsobí toliko na ekonomiku společnosti, nýbrž působí vůbec na společenskou výrobu, na obě její stránky, tedy na výrobní síly i na ekonomiku, kterou zde rozumíme v obvyklém vědeckém smyslu soubor výrobních vztahů určité společnosti.

Právo tedy podle našeho názoru působí skrze ekonomiku i na rozvoj výrobních sil, a to i zde samozřejmě v zájmu vládnoucí třídy (velmi výrazně je to patrné např. ve srovnání buržoasního a socialistického patentního zákonodárství). Socialistické právo, působící k rozvoji výrobních sil v zájmu celé společnosti, působí na jejich rozvoj rozmanitým způsobem, tak zejména a v prvé řadě ochranou výrobních sil uskutečňovanou prostřednictvím ochrany výrob-

ních vztahů, dále pravidly chování, zabezpečujícími, že se výrobní síly budou rozvíjet ku prospěchu celku atd. Socialistické právo tedy napomáhá rozvoji výrobních sil pracovním zákonodárstvím, zákonodárstvím upravujícím organizaci vynálezectví, objevitelství a zlepšovatelství, zákonodárstvím upravujícím organizaci vědeckého výzkumu jakož i úpravou procesu všeobecného a odborného vzdělání lidu, právní úpravou kvality výrobků atd.

Je tedy mnoho cest, kterými socialistické právo napomáhá rozvoji výrobních sil a na tuto stránku jeho působení se zpravidla zapomíná. Není pochybnosti o tom, že by autoritě práva i zákonnosti v naší společnosti bylo velmi ku prospěchu, kdyby si tento význam socialistického práva náležitě uvědomili nejen právníci, nýbrž zejména i pracovníci političtí, hospodářští a techničtí.

Právo ovšem samozřejmě nepůsobí na výrobní síly přímo ani neupravuje vztahy lidí k výrobním silám (či přesněji řečeno vztahy lidí k přírodě). Právo i tu působí na vůli a chování lidí a upravuje jejich vzájemné, tj. společenské vztahy se zřetelem k výrobním silám, stanovíc závazná pravidla lidského chování, které mají odvrátit lidi od chování výrobní síly poškozujícího a vést je k chování, jež směřuje k jejich socialistickému rozvoji.

Rozsáhlejší a bezprostřední je ovšem působení socialistického práva na socialistickou ekonomiku, tj. na výrobní vztahy socialistické společnosti.

Tu je třeba si nejprve ujasnit některé otázky, týkající se výrobních vztahů samých. Je znám základní marxistický gnoseologický poznatek, že výrobní vztahy jakožto vztahy materiální se vyvíjejí nezávisle na lidském vědomí a vůli a jsou určujícím faktorem při vytváření společenského a konec konců i individuálního vědomí a vůle.

Tento známý poznatek ovšem nikterak neznamená, že by ve výrobních vztazích lidské vědomí a vůle nebyly vůbec účastny. Takovýto názor by vedl k nemarxistickému fatalismu. Lidé ve výrobních vztazích přece nejednají jako nemyslicí a nic nechtějící automaty, nýbrž výrobní vztahy jsou vztahy lidí vědomě jednajících.

Lidé s životní nezbytností si musejí opatřovat materiální prostředky své obživy a proto vstupují do určitých výrobních vztahů, jsouce si toho vědomi. Toto vědomí je ovšem různého stupně. Lidé si totiž ne vždy jsou vědomi podstaty výrobních vztahů, jichž jsou účastni, nýbrž namnoze jsou si vědomi jen konkrétních potřeb a vztahů, týkajících se individuálně jich samotných, nebo je jejich poznání výrobních vztahů zkresleno. Mohutná síla marxismu leninismu je právě v tom, že umožňuje dělnické třídě skutečné pravdivé poznání podstaty výrobních vztahů a umožňuje tedy komunistickým a dělnickým stranám, aby na vědeckém základě a s vědeckým předvídaním utvářely svou politiku.

Byť i tedy charakter výrobních vztahů je dán nezávisle na lidském vědomí a vůli, nicméně lidé i ve výrobních vztazích vystupují jako subjekty vědomí a vůle, při čemž (a v tom je dialektika věci) je jejich vědomí a vůle konec konců

determinována právě těmito výrobními vztahy, avšak — pokud jde o vůli — i stupněm jejich poznání.

Chování lidské ve výrobních vztazích je ovšem netoliko determinováno daným stavem výrobních poměrů, nýbrž i vůlí vládnoucí třídy, která je ovšem sama konec konců rovněž určována daným stavem výrobních poměrů. Lidé tedy, chovající se určitým způsobem ve výrobních vztazích, jsou konec konců ve svém chování determinováni určitým historicky a na lidské vůli nezávisle se vyvinuvším stavem výrobních vztahů, zároveň však podřizují své chování vůli vládnoucí třídy. Tu pak je ovšem kvalitativní rozdíl mezi společností kapitalistickou (resp. vůbec vykořisťovatelskou) a společností socialistickou, který lze nejlépe demonstrovat na postavení dělníků za kapitalismu a za socialismu.

Za kapitalismu dělníci, jednající ve výrobních vztazích, jsou nuceni podřizovat své individuální chování nepřátelské a antagonistické třídní vůli kapitalistů; dělníci tedy nechťejí své chování podříditi, ale jsou k tomu nuceni ekonomickým donucením.

Chování, k němuž je proletariát nucen ekonomickým donucením, není ovšem nějakým automatickým chováním bez účasti vůle. I ono je chováním volným, byť vynuceným ekonomickým tlakem na vůli, takže lze říci, že za kapitalismu je dělník nucen podřizovat svou vůli proti své vůli (i v tom je jeden z antagonistických rozporů kapitalismu).

Dialektika věci je ovšem mnohem složitější. Skutečná vůle dělnické třídy je zcela jiná a směřuje proti vůli třídy kapitalistů. Ti, kteří jsou ekonomickým donucením nuceni v konkrétních jednotlivých vztazích podřizovat svou vůli vůli kapitalistů, se zároveň organizují v dělnickém hnutí a v tuhých třídních bojích prosazují svou vůli proti vůli kapitalistů až k historicky nezbytnému revolučnímu zvratu třídní moci.

Za socialismu je situace kvalitativně jiná. Tu v důsledku zásadní souladnosti zájmu vládnoucí třídy dělnické a jednotlivých příslušníků dělnické třídy, avšak i všech ostatních pracujících, podřizují dělníci své chování a svou vůli souladné vůli *své* třídy, která vyjadřuje *jejich* zájem. Podřizují tedy své chování a svou individuální vůli, jsouce prosti ekonomického donucení, tedy (necháme-li zde stranou otázku neantagonistických rozporů uvnitř lidu) v podstatě dobrovolně a uvědoměle.

V tomto působení vůle vládnoucí třídy na vůli jednotlivců má velmi významnou úlohu právo.

Právo působí na lidi tím, že působí na jejich vědomí a vůli, stanoví závazná pravidla jejich chování a umožňují státní donucení k takovému chování.

To platí i pokud jde o působení práva na vývoj ekonomiky. Právo tedy působí na vývoj ekonomiky tím, že jsouc samo konec konců ekonomikou společností určováno, stanoví závazná pravidla, jak se mají lidé chovat ve výrobních vztazích, a umožňuje státní donucení k takovému chování.

Vztah výrobních vztahů jakožto určité historicky se vyvinuvší a objektivně existující společenské relace mezi lidmi, práva jakožto závazně projevené vůle vládnoucí třídy a individuální lidské vůle je tedy velmi složitý dialektický vztah.

Výrobní vztahy jsou ve vztahu k vědomí a vůli lidí základním faktorem určujícím, jsou to materiální životní podmínky, které určují obsah vůle vládnoucí třídy, projevené jako právo.

Výrobní vztahy nejsou ovšem jen materiálními životními podmínkami vládnoucí třídy nýbrž i druhých tříd. Tak např. za kapitalismu určují výrobní vztahy jak obsah vůle vládnoucí třídy tak i obsah revoluční vůle proletariátu. Antagonismy ve vzájemném poměru výrobních sil a výrobních vztahů se nezbytně projevují i v antagonismech třídní vůle.

Výrobní vztahy, určující vůli tříd, určují konec konců (a samozřejmě nikoli v jednotlivostech) i vůli jednotlivců.

Na vůli jednotlivců ovšem, jak jsme již uvedli, mimo jiné působí i právo jakožto soubor státní moci (tj. vládnoucí třídou) sankcionovaných imperativů.

Vrátíme-li se nyní ke klasickému vymezení práva v Manifestu komunistické strany, vidíme v plném světle souvislost jednotlivých členů této definice:

1. materiální životní podmínky vládnoucí třídy, toť ekonomika dané společnosti (či, přesněji řečeno, ze všech materiálních životních podmínek vládnoucí třídy jsou právě výrobní vztahy oním faktorem určujícím);

2. tyto materiální životní podmínky vstupují do vědomí lidí a stávají se „právníkem motivem“ vůle vládnoucí třídy, určující obsah této vůle;

3. vůle vládnoucí třídy se pak stává právem tím, že je projevoována ve formě na zákon povýšené, tj. sankcionované donucovací moci vládnoucí třídy a tedy závazně působící na vědomí a vůli jednotlivců bez rozdílu, zda jsou příslušníky třídy vládnoucí či třídy jiné.

Dále je třeba se dotknout otázky politiky, kterou jsme dosud záměrně nechávali stranou, a jejího vztahu k ekonomice a právu. Vztah práva a politiky k ekonomice je v podstatě stejný. Obojí, politika i právo vyvěrají konec konců z ekonomiky a jsou jí ze všech nadstaveb nejbližší, což je poznatek dostatečně známý a není jej třeba dokazovat (srov. např. známou Leninovu myšlenku, že „politika je koncentrovaným výrazem ekonomiky“). Mezi politickou vůlí vládnoucí třídy a právem resp. mezi politickými normami vládnoucí třídy a normami právními není tedy kvalitativního rozdílu, nýbrž je mezi nimi v podstatě toliko rozdíl ve formě projevu vůle (právo je vůle *na zákon povýšená*).

To ovšem neznamená, že by politika a právo ve svém vzájemném vztahu byly rovnocenné. Primární je v tomto vztahu politika. Ekonomika působí na tvorbu práva skrze politiku a právo svým zpětným působením na ekonomiku napomáhá uskutečnění politiky.

Aplikujeme-li nyní to, co bylo dosud řečeno obecně na řešení úlohy *socialistického* práva na socialistickou ekonomiku, shledáváme, že specifickým rysem

působení socialistického práva na výrobní vztahy *socialistické* společnosti je zásadní souladnost vůle vládnoucí třídy vyjádřené právem s vůlí naprosté většiny národa.

Ekonomika socialistické společnosti vstupuje do vědomí pracujících mas a ekonomické zákonitosti jsou předmětem jejich poznání. Ekonomické zkušenosti, vstoupivše do vědomí resp. poznání lidí, stávají se — možno říci — politickými motivy vůle vládnoucí třídy, projevované a vyjadřované v první řadě politikou komunistických a dělnických stran.

Ekonomické skutečnosti se však stávají i právními motivy vůle vládnoucí dělnické třídy, kterážto vůle jsouc projevována ve formě státem sankcionovaného imperativu (tj. jsouc na zákon povýšena), se stává socialistickým právem.

Toto působení ekonomických skutečností na vůli vládnoucí třídy je samo ovšem dosti složité a vytváření politické a právní vůle je zároveň proces paralelní i sukcesivní. Tytéž ekonomické skutečnosti totiž působí na vůli vládnoucí třídy jako motivy politické i právní, ale nejprve se vytváří vůle politická tj. politické normy a některé z nich se potom dalším procesem (jenž už je výlučně ideologický) přetvářejí v právo (politická vůle vládnoucí třídy je povyšována na zákon).

Soudíme, že právě tento gnoseologický poznatek má nesmírný význam pro socialistickou legislativu, které podává vědecké zdůvodnění nerozlučného sepětí socialistické legislativy se socialistickou ekonomikou a politikou.

Prostředky, jimiž socialistické právo působí na socialistickou ekonomiku jsou rozličné a právě čtyřicet let sovětského práva nám umožňuje jejich poznání zobecněním sovětských zkušeností.

Sovětské zkušenosti nám ukazují, že to, čím se působení socialistického práva na socialistickou ekonomiku v první řadě liší od obdobného působení buržoasního práva, spočívá — možno snad říci — v organizátorské funkci práva.

Kdežto buržoasní právo zejména v době průmyslového kapitalismu stanoví — omezíme-li se jen na podstatné věci — toliko formy právního styku kapitalistů navzájem a kapitalistů na jedné straně a dělníků na straně druhé, socialistické právo zasahuje aktivně do ekonomických vztahů a je jedním z významných prostředků jejich organizace.

To souvisí s hospodářsko-organizátorskou funkcí socialistického státu. Je nám ovšem známo, že se o funkcích socialistického státu diskutuje a nehodláme tímto do této diskuse zasahovat. Zde totiž nezáleží na tom, zda hospodářsko-organizátorská funkce státu existuje jako samostatné funkce či jako součást funkce širší atd. Za čtyřicet let Sovětského svazu je nepochybné, že socialistický stát hospodářsko-organizátorskou činnost vyvíjí a tento bezpečný poznatek je tu pro nás rozhodující a proto — nehodlajíce předbíhat další diskusi — tu používáme běžného pojmu hospodářsko-organizátorské funkce státu.

Při uskutečňování této funkce pak stát, jak rovněž nepochybně ukazují sovětské zkušenosti, ve velmi hojné míře používá práva, což jsme ad hoc

(nehodlajíce tu tedy vytvářet teorii funkcí práva) nazvali organizátorskou funkcí práva, která je podle našeho názoru základním specifickým působením socialistického práva na socialistickou ekonomiku. Čtyřicet let sovětského práva nám umožňuje ze zkušeností praxe vyvodit i další způsob působení socialistického práva na socialistickou ekonomiku, jímž je působení preventivně výchovné. Právo, stanovíc pravidla chování lidí v socialistických výrobních vztazích, ukazuje lidi, přivývá je na toto chování, přesvědčuje je o správnosti tohoto chování, působí na jejich právní vědomí i právní názory. Tím vším posiluje socialistické právo socialistickou morálku a zejména utužuje socialistický vztah k práci a socialistický vztah k společenskému vlastnictví, které je základem socialistické ekonomiky. A konečně i socialistické právo plní důležitou funkci represivní, zejména ve vztahu k třídním nepřátelům, při čemž ovšem — jak již bylo uvedeno — represe je v socialistickém právu vždy spojena s působením preventivně výchovným.

Tím vším pak socialistické právo působí jednak přímo na rozvoj socialistické ekonomiky (a skrze ekonomiku i na rozvoj výrobních sil) a jednak poskytuje socialistické ekonomice účinnou ochranu proti lidskému chování, které by ji rušilo či které by se dokonce snažilo ji kontrarevolučně zvrátit a obnovit ekonomiku buržoasní.

Konečně je vhodné se v této souvislosti ještě zmínit o působení socialistického práva na neantagonistické rozpory existující v socialistické ekonomice. Na rozdíl od antagonistických rozporů, které právo nikdy nemůže odstranit ani podstatně zmírnit, nýbrž naopak které buržoasní právo v podstatných věcech neustále a nezbytně zostřuje, může socialistické právo působit ke zmírnění neantagonistických rozporů v socialistické ekonomice.

Jako velmi plastický příklad tu mohou sloužit opatření, prováděná v Sovětském svazu i u nás a v jiných zemích lidové demokracie k decentralizaci řízení národního hospodářství.

Přílišná centralizace a nedostatečné využívání zákona hodnoty vedly k vytvoření některých neantagonistických rozporů v ekonomice četných socialistických zemí (namátkou lze uvést v některých odvětvích průmyslu existující rozpory mezi hrubou výrobou a sortimentem, mezi úrovní mezd a produktivitou práce, mezi nabídkou a poptávkou atd.)

Tyto a jiné rozpory v socialistické ekonomice jsou poznávány (síla politiky marxisticko-leninských stran je právě ve vědeckém poznání) a stávají se jako ekonomické skutečnosti politickými motivy vůle vládnoucí dělnické třídy, vůle odstranit tyto rozpory. Poznané neantagonistické rozpory se však staly i právními motivy vůle vládnoucí třídy, směřující k nové právní úpravě četných vztahů. Tato nová právní úprava, jejímž cílem je napomáhat uskutečnění politické intence, pak sama ovšem rovněž působí na chování lidí a vede je výše uvedenými cestami k tomu, aby existující neantagonistické rozpory překonávali.

Tento příklad zároveň demonstruje i to, co již bylo řečeno výše, že totiž socialistické právo nepůsobí na ekonomiku nikdy samo a izolovaně, nýbrž vždy spolu s politikou a k uskutečnění politických cílů vládnoucí dělnické třídy a jejích třídních spojenců.

* * *

Vážené shromáždění, čas ustanovený pro tuto přednášku je více než naplněn. Je tedy třeba skončit, aniž bylo zdaleka řečeno vše. A smyslem přednášky také nebylo ani nemohlo být říci vše o úloze socialistického práva při budování socialistické ekonomiky. Smyslem přednášky bylo podat toliko úvod k této problematice (a i ten toliko velmi stručný).

Přitom zajisté není třeba ujišťovat, že autorovým úmyslem nebylo předkládat zde hotové vědecké pravdy, nýbrž že šlo o to přednést před tímto vědeckým shromážděním některé nové myšlenky, o nichž je ovšem autoru samotnému jasno, že jejich správnost musí být prověřena v důkladné a zevrubné vědecké diskusi.

Přednesené myšlenky tedy nepodávají řešení položené otázky, nýbrž jsou to jen stručná a pro budoucí diskusi určená prolegomena k řešení otázky úlohy socialistického práva při budování socialistické ekonomiky, prolegomena vzešlá z filosofického zamyšlení nad slavnou historií čtyřiceti let sovětského práva a z radostného vzrušení ze čtyřicátého výročí Velké říjnové socialistické revoluce, velkého svátku nejen sovětského lidu ale i lidu našeho a všech pokrokových a mír milujících a o mír usilujících lidí na celém světě.

РЕЗЮМЕ

В форме пролегомен автор решает некоторые гносеологические вопросы действия социалистического права на социалистическую экономику. Исходя из идеи классиков, высказанной в „Манифесте Коммунистической партии“, а именно, что право есть возведенная в закон воля господствующего класса, определяемая в конечном результате материальными жизненными условиями господствующего класса, автор сначала исследует вопрос о действии права (как проявленной воли класса) на индивидуальную волю.

Автор приходит к заключению, что право как обязывающее волеизъявление господствующего класса, устанавливая правила человеческого поведения, действует не только на волю лиц, принадлежащих к этому классу, но и на волю лиц, принадлежащих к другим классам.

Из этого отношения вытекает, что как между правом и волей отдельных лиц, так и между правом и волей остальных классов могут существовать противоречия, которые носят антагонистический или неантагонистический характер. Значительная же роль социалистического права (и при его действии на социалистическую экономику) заключается в содействии в деле преодоления неантагонистических противоречий в социалистическом обществе.

На социалистическую экономику право действует тем, что оно действует на волю людей в производственных отношениях. Таким образом, социалистическое право действует на развитие социалистической экономики тем, что, будучи в конечном результате определяемо экономикой общества, оно устанавливает обязательные правила о том, как люди должны вести себя в производственных отношениях, и дает возможность государственного принуждения к такому поведению.

Далее автор останавливается на рассмотрении значения политики при действии социалистического права на социалистическую экономику и приходит к заключению, что по сравнению с правом политика занимает первенствующее положение.

Экономика социалистического общества вступает в сознание трудящихся масс и экономические закономерности являются предметом их познания. Вступив в сознание или же в познание людей, экономические факты — можно сказать — становятся политическими мотивами воли господствующего класса, проявляемой и выражаемой в первую очередь в политике коммунистических и рабочих партий.

Однако экономические факты становятся и юридическими мотивами воли господствующего рабочего класса, а воля эта, будучи проявлена в форме государством санкционированного императива (т. е. будучи возведена в закон), становится социалистическим правом.

Само это действие экономических фактов на волю господствующего класса является довольно сложным и создание политической и правовой воли является в то же время процессом параллельным и постепенным. Дело в том, что те же самые экономические факты действуют на волю господствующего класса как мотивы политические и юридические, но сначала создается политическая воля, т. е. политические нормы, а затем некоторые из них, в результате дальнейшего процесса (который является уже исключительно идеологическим), преобразовываются в право (политическая воля господствующего класса возводится в закон).

В заключительной же части автор, исходя из сорокалетнего опыта Советского Союза, подвергает более подробному исследованию некоторые из средств, которыми осуществляется действие социалистического права на социалистическую экономику, и, в частности, подчеркивает организационную роль права в социалистической экономике.

RÉSUMÉ

Der Autor löst in der Form einer Einleitung einige gnoseologischen Fragen des Wirkens des sozialistischen Rechts auf die sozialistische Ökonomik. Aus den Gedanken der Klassiker im Manifest der kommunistischen Partei herausgehend, dass das Recht der zum Gesetz erhobene Wille der herrschenden Klasse ist, welcher am Ende durch die materiellen Lebensbedingungen der herrschenden Klasse bestimmt wird, untersucht er zuerst die Frage der Wirkung des Rechts (als des geäußerten Klassenwillens) auf den individuellen Willen.

Er kommt zur Ansicht, dass das Recht als verbindliche Äusserung des Willens der herrschenden Klasse, die Regeln des menschlichen Verhaltens festlegend, nicht nur auf den Willen der Mitglieder dieser Klasse einwirkt, sondern auch auf den Willen der Mitglieder anderer Klassen.

Aus diesem Verhältnis geht hervor, dass zwischen dem Recht und dem Willen der Einzelpersonen, aber auch zwischen dem Recht und dem Willen der anderen Klassen Widersprüche existieren können, die entweder antagonistisch oder unantagonistisch sind. Eine bedeutende Rolle des sozialistischen Rechts (und zwar auch bei seinem Wirken auf die sozialistische Ökonomik) ist es dann bei der Überwindung der antagonistischen und unantagonistischen Widersprüche in der sozialistischen Gesellschaft behilflich zu sein.

Das Recht wirkt auf die sozialistische Ökonomik dadurch ein, dass es auf den Willen der Menschen in den Produktionsverhältnissen einwirkt. Das sozialistische Recht wirkt also auf die Entwicklung der sozialistischen Ökonomik dadurch, dass es am Endeselbst durch die Ökonomik der Gesellschaft bestimmt, verbindliche Regeln wie sich die Menschen in den Produktionsverhältnissen zu verhalten haben festlegt und den staatlichen Zwang zu so einem Verhalten ermöglicht, festlegt.

Weiter befasst sich der Autor mit der Bedeutung der Politik während der Einwirkung des sozialistischen Rechts auf die sozialistische Ökonomik und zieht daraus den Schluss, dass im gegenseitigen Verhältnis des Rechts und der Politik die Politik primär ist.

Die Ökonomik der sozialistischen Gesellschaft tritt in das Bewusstsein der arbeitenden Massen ein und die ökonomischen Gesetzmäßigkeiten werden zum Gegenstand ihrer Erkenntnis. Die ökonomischen Tatsachen, die in das Bewusstsein resp. Erkennen der Menschen eintreten, werden — sozusagen — zu politischen Motiven des Willens der herrschenden Klasse, die in der ersten Linie aus der Politik der Kommunistischen — und Arbeiterpartei hervorgehen und geäußert werden.

Die ökonomischen Tatsachen werden aber auch zu juristischen Motiven des Willens der herrschenden Arbeiterklasse; dieser Wille, in der Form eines durch den Staat sanktionierten Imperatives (d. h. zum Gesetz erhoben) wird zum sozialistischen Recht.

Diese Wirkung der ökonomischen Tatsachen auf den Willen der herrschenden Klasse ist aber von sich selbst sehr kompliziert und die Bildung des politischen und juristischen Willens ist gleichzeitig ein paralleler und sukzessiver Prozess. Die gleichen ökonomischen Tatsachen wirken nämlich auf den Willen der herrschenden Klasse als politische und juristische Motive, der politische Wille d. h. die politischen Normen bilden sich aber zuerst und einige von ihnen werden dann im weiteren Prozess (der schon ausnahmslos ideologisch ist) in das Recht umgebildet (der politische Wille der herrschenden Klasse ist zum Gesetz erhoben).

In der Schlussfolgerung untersucht dann der Autor, aus den vierzigjährigen Erfahrungen der Sowjetunion hervorgehend, ausführlich einige Mittel, durch welche die Wirkung des sozialistischen Rechts auf die sozialistische Ökonomik verwirklicht wird und unterstreicht besonders die organisatorische Rolle des Rechts in der sozialistischen Ökonomik.

SOCIALISTICKÝ STÁTNÍ APARÁT

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АППАРАТ

DER SOZIALISTISCHE STAATSAPPARAT

DR PAVEL LEVIT

1. Velká Říjnová socialistická revoluce dala vznik prvnímu socialistickému státu, státu zcela nového typu, novému nejen svým funkcemi, ale i organizací státního aparátu. Čtyřicetileté trvání tohoto nového státního aparátu podněcuje, abychom si připomenuli některé nové principy a prvky organizace socialistického státního aparátu, ztělesněné po prvé ve státním aparátu sovětském.

Státní aparát je *organizace* specifického druhu. Jako organizace — to jest jako soubor lidí a útvarů, které jsou při plnění společných úkolů ve stálých vzájemných vztazích koordinace a podřízenosti — může být a také jest teoreticky zkoumán, zejména ve svých nejcharakterističtějších prvcích, jimiž se socialistický státní aparát vedle svých úkolů podstatně liší od jiných státních aparátů: ve své organizační struktuře, ve své kádrové skladbě a v metodách své práce. V podstatě je celý státní aparát systém organizací, jimiž vládnoucí třída uskutečňuje funkce státu. Tento systém se ovšem sám zase skládá z řady organizačních systémů, diferencovaných podle různých prvků, zvláště podle specifických úkolů a organizační struktury. Tyto dílčí systémy jsou však spolu spojeny v systému jednotný a jsou mezi nimi stálé vzájemné vztahy kooperace, koordinace nebo podřízenosti.

Neobyčejný vzrůst přímých organisátorských a operativních úkolů socialistického státu, zvláště v oblasti hospodářské a sociálně kulturní, dává podnět k vytváření a všestrannému rozvoji organizačních útvarů, které přímo zajišťují a provádějí určité operativní procesy (výrobní, zdravotnické, výchovné, kulturní aj.) Zvláštní povaha činnosti těchto organizací (podniků, zařízení, ústavů a pod.) projevuje se i ve zvlátnostech jejich organizační struktury — oproti státním orgánům na příklad administrativním — v rozdílnosti právního postavení jejich orgánů, ve finančním hospodaření, v metodách i formách, v jakých tyto státní organizace uskutečňují státní úkoly. Přes tyto podstatné odlišnosti existují stálé a přímé vztahy mezi články státního aparátu v užším slova smyslu (zejména zastupitelskými orgány a orgány státní správy) a mezi těmito organizacemi. Vzájemné vazby mezi nimi jsou dány hlavně jednotou

státních úkolů i jednotou procesu, v němž jsou tyto úkoly realizovány, procesu, v němž činnost obojích orgánů a organizací na sebe navazuje.

V rámci vědy o státu a právu není u nás státní aparát jako organizace svého druhu, ve svých charakteristických organizačních prvcích vždy zkoumán dost systematicky a uceleně. Metodické soustavné a konkrétní, byť i dílčí studium je namnoze zůstáváno organizačním specialistům (ekonomům, zdravotníkům a pod.), kteří zkoumají jednotlivé dílčí organizační komplexy s hlediska svých speciálních zájmů. Disciplíny vědy o státu a právu — pokud nejde o obecné pojmy a principy traktované v teorii státu a práva — zabývají se pak převážně jen právními aspekty organizace státního aparátu. A protože právní nauka chtě nechtě, již v důsledku svého historického vývoje, je pod přirozeným dominujícím vlivem pojmů a představ z disciplin justičních (na příklad pokud jde o právní subjekty a právní vztahy), přicházejí při studiu státního aparátu zkrátka i jeho specifické právní prvky, ježto občanskoprávní vztahy a justiční formy realizace státních úkolů v socialistickém státním aparátu jako celku nepřevažují. Zejména nebývá vždy plně doceněna organisátorská úloha právních norem a právních forem při utváření organizačních vztahů státního aparátu. Teoretické zkoumání státního aparátu jako organizace i jeho praxe organisátorské stává se vzhledem k tomu jevištěm juristického nihilismu. Při studiu vztahů státního aparátu v právní teorii soustřeďuje se pozornost zpravidla na vnější jeho vztahy, na vztahy k občanům a k nestátním organizacím, jsou však přehlíženy vnitřní organizační vztahy a procesy ve státním aparátu i jejich svérázné právní prvky a rysy, zpravidla s jedinou výjimkou individuálních pracovněprávních vztahů státních zaměstnanců.

Ke splnění funkcí státu a úkolů z nich plynoucích jsou státní orgány, které jsou články státního aparátu, v rozdílné míře vybaveny *státními mocenskými oprávněními a prostředky*. Mohou závazně jednostranně rozhodovat a nařizovat i splnění svých rozhodnutí a příkazů vynucovat. Mohou také zpravidla v různé míře disponovat státními hmotnými a finančními prostředky.

Státní moc je často a neprávem zaměňována za násilí, za právo hrozit násilím a také je skutečně uplatňovat, za právo dávat násilím vynutitelné příkazy a jejich respektování vynucovat pomocí státního aparátu (tak zvaný „monopol legálního násilí“). Násilí, zvláště přímé násilí, je ovšem charakteristickým, nikoli však jediným prostředkem, jímž státní aparát uskutečňuje funkce státu. Ani v historii se státní aparát neomezoval na pouhé uplatňování přímého násilí.

Klasikové marxismu-leninismu připomínali, že státní aparáty plní zpravidla v určité míře některé nutné, užitečné a oprávněné společenské funkce, které se ovšem v třídní společnosti vůči společnosti osamostatňují, a tato samostatnost se časem vystupňuje až v panství nad společnostmi. Engels v *Anti-Dühringu* (český překlad str. 152) poukazuje na to, že základem politického panství byla všude společenská úřední funkce a že politické panství zůstalo trvalé jen tehdy, jestliže tuto svou funkci plnilo. „Ze všech despotií, co jich nad Persií neb Indii vzešlo nebo zašlo, věděla každá zcela dobře, že především byla společnou podnikatelkou zavlažování říčních údolí, bez něhož tam není možné žádné zemědělství.“ Pařížská Komuna podle Marxe vyrvala oprávněné funkce státního aparátu z rukou moci, která si osobovala právo stát nad společnostmi a vrátila je do rukou odpovědných služebníků společnosti. (Občanská válka ve Francii, český překlad str. 50). Plnění těchto pozitivních organisátorských úkolů (dopravních, hygienických, výchovných a jiných) státním aparátem děje se v zájmu vládnoucí třídy a stává

se jakýmsi doplňkovým mocenským prostředkem, jímž je potlačená třída navíc držena v šachu. V. I. Lenin i o diktatuře proletariátu nepřestával zdůrazňovat, že není uskutečňována jenom násilím.

Třídní podstata státu určuje vždy rozsah, intensitu, směr i metody organisátorského působení státního aparátu. Toto působení je ovšem u socialistického státního aparátu vzhledem k funkcím socialistického státu kvantitativně i kvalitativně oproti jiným státním aparátům zcela odlišné.

Státní aparát nevyvíjí činnost jen navenek, zejména vůči občanům, ale organisuje a zabezpečuje také vždy svou činností podmínky a předpoklady výkonu státní moci a plnění funkcí státu (organisační, kádrové, materiální, finanční a jiné), a to i organisátorskou a operativní práci *uvnitř* státního aparátu (na příklad budováním aparátu, poradami, instruktážemi, spisovou službou a j.). Vnitřní organisační vztahy a procesy projevují se ovšem pak, přímo nebo nepřímo, i navenek, vně státního aparátu svými faktickými i právními důsledky. Vzhledem k tomu si zasluhují teoretické pozornosti a soustavného metodického zkoumání i vnitřní organisační vztahy, postupy a akty, metody a formy řízení i kontroly, včetně jejich specifických právních prvků.

2. Není-li socialistický stát státem v tradičním slova smyslu, má i socialistický státní aparát některé rysy a zvláštnosti, které se dotud nevyskytaly v historii státních aparátů vůbec nebo nikoli v této podobě. Všechny tyto zvláštní rysy a prvky vyvěrají z *třídní podstaty a z historické vývojové úlohy socialistického státu*: z toho, že je to aparát státu, v němž vládne pracující většina společnosti vedená dělnickou třídou, aparát, jímž dělnická třída v čele pracujících uskutečňuje svou historickou vývojovou úlohu, přestavbu společnosti ve společnost socialistickou. Tyto skutečnosti rozhodují i o zvláštnostech organisační struktury, kádrové skladby a metod práce socialistického státního aparátu.

Ony způsobují především, že socialistický státní aparát není organizací izolovanou, v sebe uzavřenou a vznášející se nad společností, ale že je spojen se společností, s masami pracujících nesčetnými trvalými vztahy, že pracuje za stálé, reálné a všestranné účasti mas, které jsou v nejrůznějších organisačních formách zapojovány do aktivní realizace úkolů státního aparátu. Je obklopen státními i nestátními organisacemi mas, s nimiž plynule kooperuje. Mluví se někdy o jeho „splývání s masami“. Socialistický státní aparát sám se záměrně podílí na úkolu soustavně rušit odcizení mezi státním aparátem a masami. Lze říci, že neustálé přibližování masám, stále širší a intenzivnější přibírání mas k účasti na správě státu a na státním řízení různých společenských procesů je zákonitostí vývoje socialistického státního aparátu. V tom tkví také jeden z hlavních zdrojů nepřetržitého decentralisačního procesu ve státním aparátu.

Základním organisačním principem socialistického státního aparátu je demokratický centralismus, spočívající na postulátu maximální účasti mas na státním řízení společenských procesů.

I uplatňování vedoucí úlohy komunistické strany vůči státnímu aparátu jeví se z tohoto hlediska jako forma zapojování mas do činnosti státního aparátu.

Zvláštního zřetele si zasluhuje, že strana — oproti jiným politickým stranám historie i současnosti — má a uplatňuje vědeckou systematickou teorii státního aparátu, jeho organizace a metod a dále skutečnost, že stěžejní principy organizace a metod práce státního aparátu má strana s tímto aparátem společné (demokratický centralismus, prověrka plnění, kolektivní posuzování a j.)

Vztah socialistického státního aparátu k masám projevuje se v jeho organizační struktuře zejména vůdčí úlohou přímých zastupitelských lidových orgánů — ústředních, národních a místních — ve státním aparátu, jakož i přímými vztahy státních orgánů k masám. V kádrové skladbě státního aparátu projevuje se tím, že tento aparát je složen a je neustále doplňován z mas a že rozhodující úlohu v něm mají řídicí orgány, které jsou sbory složenými z lidových funkcionářů (vláda, sbor pověřenců, rada národního výboru). V metodách práce a působení projevuje se vztah socialistického státního aparátu k masám v tom, že metoda donucování je vůči nim metodou pomocnou a podpůrnou, ježto základní metodou je přesvědčování, mobilisace a výchova. Masová organizační práce je stálou a obligatorní metodou práce socialistického státního aparátu.

3. Z třídní podstaty a historické vývojové úlohy socialistického státu vyplývá i vztah socialistického státního aparátu k *ekonomice*, k ekonomickým, zvláště výrobním a distribučním procesům, a těsný vztah orgánů zastupitelských a orgánů státní správy k organizacím, které tyto procesy přímo zajišťují a provádějí.

Socialistický státní aparát podílí se rozhodujícím způsobem na úkolu nově zorganizovat samy nejhlubší hospodářské základy života desítek milionů lidí, jak tento úkol charakterisoval V. I. Lenin. Pomocí socialistického státního aparátu uskutečňuje dělnická třída záměrně vliv na směr i výsledky ekonomického vývoje, jeho prostřednictvím využívá pro účely společnosti ekonomických zákonů. Články socialistického státního aparátu mají vůdčí a rozhodující úlohu v plánování, organizování, financování, řízení a kontrole hospodářských procesů, včetně výroby.

I tu má podstatný význam skutečnost, že vládnoucí třídou jsou vlastní výrobci materiálních statků, nositelé hlavní výrobní síly, jíž je práce.

Články státního aparátu neuskutečňují tedy státní moc jen v ryze mocenských sférách a formách působení (na příklad v oblasti administrativněpolitické), ani se neomezují na pouhé regulování ekonomických procesů z vnějška. Ve společenské soustavě, ve které - jako za kapitalismu - těžiště hospodářsko-organizační činnosti je vně státního aparátu, v rukou soukromých vlastníků výrobních prostředků, zůstává i organizační činnost státního aparátu vůči hospodářským procesům zásadně a převážně v hranicích defenzivního působení (odvracení poruch daného pořádku), činnosti subvenční a podobných forem

nepřímého působení. Socialistický státní aparát používá naopak ve vztahu k ekonomickým procesům metod *přímého* působení, plánování úkolů a činnosti, přímého organisování, řízení a kontroly.

Státní orgány vykonávají i některá práva *vlastníka* k rozhodující části výrobních prostředků, které jsou ve státním socialistickém vlastnictví. Vykonávají je i vůči jiným prostředkům, kterých používá státní aparát k plnění státních úkolů (rozhlas, léčebná zařízení, prostředky vědeckého výzkumu a kulturní činnosti a j.). V tom tkví rovněž podstatný rozdíl oproti buržoasnímu státnímu aparátu, který disponoval zásadně jen tak zvaným správním majetkem a majetkem fiskálním.

Státní orgány vytvářejí a přetvářejí svými akty hospodářské organisace a jsou s nimi ve stálých a přímých vztazích (na příklad v rámci resortu nebo organisace místního zastupitelského orgánu). Podílejí se aktivně a plynule na jejich kádrové i organizační výstavbě, na jejich financování, na řízení a zajišťování jejich technické úrovně a pod.

Články socialistického státního aparátu mají zejména rozhodující úlohu při sestavování, schvalování a měnění státního plánu rozvoje národního hospodářství i při zajišťování a kontrole jeho plnění.

Skutečnost přímého, organisovaného a plánovitého působení socialistického státního aparátu na ekonomické procesy odráží se pronikavě v organizační struktuře i v metodách práce tohoto aparátu. Organizační struktura článků státního aparátu s úkoly v oblasti ekonomiky — orgánů, jakých kapitalistický státní aparát nezná, jako jsou na příklad výrobní ministerstva nebo státní plánovací orgány a jejich metody — jsou přizpůsobeny specifickým potřebám a požadavkům řízení ekonomických procesů. Přímé působení státní moci na ekonomické procesy vynucuje si maximální decentralisaci operativních funkcí na nižší organizační články a způsobuje, že neustále stoupá význam operativních metod práce státního aparátu, zvláště operativního řízení, které se orientuje podle průběhu skutečné materiální realizace konkrétních úkolů, na příklad výrobních.

Sama možnost a skutečnost decentralisačního přesunu pravomocí z ústředních a vyšších státních orgánů na orgány hospodářskooperativních organisací svědčí o těsnosti jejich vzájemných vztahů a o jednotnosti procesu uskutečňování státních úkolů soustavou státních a hospodářských orgánů a organisací.

4. Socialistický státní aparát charakterisuje oproti jiným státním aparátům rovněž *universálnost společenských úkolů*, které tento aparát plynule, aktivně a plánovitě organisuje a zajišťuje. V šířce, všestrannosti, intenzitě a diferencovanosti úkolů, které zajišťuje socialistický stát pomocí státního aparátu, projevuje se skutečnost, že stát převzal odpovědnost za organisované zabezpečování hmotných i kulturních potřeb společnosti i jejích členů, a to i takových, jejichž uspokojování bylo doposud ponecháváno převážně iniciativě, silám a prostředkům jednotlivců. Také tento jev vyvěrá z třídní podstaty a historické vývoje

úlohy socialistického státu. V té neb oné formě patří k náplni činnosti státního aparátu a do sféry jeho působení kterákoli ze stránek společenské aktivity, kterákoli ze společenských potřeb a zájmů. Státní aparát působí organisátorsky jak v oblasti ekonomické a administrativně politické, tak i v oblasti sociálních a kulturních zájmů a potřeb společnosti i jejích členů.

Ryze mocenské působení nemá v organisaci a činnosti tohoto aparátu dominující úlohu. V průběhu vývoje neustále vzrůstá — kvantitou i specifickou vahou — činnost hospodářskoorganisátorská a kulturně výchovná. V tom se projevuje určitá zákonitost vývoje socialistického státu i jeho aparátu.

Šířka, intenzita a všestrannost působení socialistického státního aparátu neznamená ani v nejmenším, že si tento aparát osobuje monopol v jakékoli formě na organisaci plnění společenských úkolů. Neabsorbuje společenskou aktivitu a iniciativu mas nebo jejích organisací, naopak podněcuje ji, pomáhá ji rozvíjet, opírá se o ni i při plnění svých vlastních úkolů. Zákony socialistického státu svěřují celé komplexy společenských úkolů a činností nestátním organisacím pracujících.

Veliký rozsah pozitivních organisátorských a operativních úkolů státního aparátu vynucuje si podstatnou a zásadní diferencovanost v organizačních formách, způsobuje dále, že se ve státním aparátě neustále zvyšuje důležitost přímého operativního zajišťování úkolů a bezprostřední praktické organisátorské činnosti, zejména přímého operativního řízení různých procesů. Zúžuje se sféra nepřímého řízení a všestranného plynulého direktivního působení shora, s vyšších článků státního aparátu, řízení procesů se podstatně přibližuje k samotným procesům, které jsou jím organisovány a zajišťovány. Decentralisace operativních funkcí nesměřuje jen k maximálnímu zapojení pracujících mas do řízení a kontroly, ale má také organizačnětechnické příčiny. Jde o to zdokonalit řízení a tím i plnění úkolů utužením bezprostředního organického spojení mezi řídicí činností a mezi přímým operativním prováděním úkolů. V organisaci výrobních procesů a v člancích státního aparátu, které s jejich řízením jsou spjaty, projevuje se v dané etapě vývoje organizační problematika decentralisační nejvýrazněji a nejnaléhavěji, již vzhledem k základní společenské úloze výroby a k jejímu stěžejnímu významu pro výstavbu socialismu.

5. Sovětský svaz dal v současné době reorganisaci státního aparátu ve směru široké decentralisace znovu příklad a doklad stálých vývojových tendencí a aplikace základních principů socialistického státního aparátu, které se v základech shodují s vývojovými tendencemi a principy výstavby lidově demokratického státního aparátu, kde jsou uplatňovány v jiných konkrétních, zejména vývojových podmínkách.

Proces decentralisace probíhá ve dvojím směru. Jednak od ústředních a vůbec vyšších státních orgánů na národní a místní orgány (zastupitelské a orgány státní správy), jednak s ústředních a vyšších orgánů státní správy na orgány hospodářských organisací, které mají — na příklad oproti orgánům státní

správy — vyšší míru hospodářské, organizační a právní samostatnosti (chozrasčot, občanskoprávní subjektivita aj.)

V motivech reorganisátorů má ústřední úlohu požadavek podstatného posílení přímého operativního řízení, jež je stavěno proti řízení nepřímému, které provádějí vyšší články státního aparátu prostřednictvím nižších, jim podřízených orgánů. Ekonomové zdůrazňují specifickou tuto problematiku ve výrobě, avšak v jiných oblastech státního organisátorského působení (na příklad ve zdravotnictví) je situace obdobná. Ve všech oblastech státního působení je vytyčován obecný postulát, spjatý s principem demokratického centralismu, aby ti, kdo přímo provádějí a zajišťují určité materiální procesy (výrobní, distribuční, dopravní, léčebné, školské a j.), účastnili se v maximální míře i na organisování těchto procesů. Požadavky zvýšené účasti mas na řízení různých procesů a požadavky organizačně technického zdokonalení řídicí a organisátorské činnosti tvoří v decentralisačním úsilí organickou syntesu.

6. Při decentralisaci v oblasti výroby přecházejí oprávnění, která dotud tvořila součást kompetence ústředních orgánů státní správy, na příklad výrobních ministerstev a jejich hlavních správ, na správy podniků nebo jejich sdružení, tedy na orgány organisací podstatně odlišné kvality. Těžiště činnosti těchto organisací je v přímém řízení, zajišťování a provádění výrobních procesů. Decentralisovaná oprávnění stávají se tak součástí bezprostředního operativního řízení, zajišťování a realizace výrobního procesu.

Věda o státu a právu je povolána, aby odpověděla na některé *otázky*, spojené s tímto vývojem, otázky, které mají značný teoretický, politický i praktický význam. Musí zejména čelit nesprávným interpretacím tohoto vývoje, zvláště pokusům spatřovat v tomto vývoji oslabení vlivu socialistického státu na ekonomiku, nebo vykladat jej jako nastolení nějaké ekonomické samosprávy nebo dokonce jako „odumírání“ státu již v současné vývojové etapě.

Kladou se zejména takovéto otázky:

Znamená přesun pravomocí na orgány hospodářských operativních organisací a obecné posílení ekonomické účinnosti řízení výroby nějaké „odstátnění“ organisátorské a řídicí činnosti v tom smyslu, že operativní řízení, prováděné správou chozrasčotní hospodářské jednotky, už nesouvisí se státním řízením národního hospodářství? Znamená snad decentralisace naprosté odpoutání hospodářských výrobních jednotek od orgánů státní správy? A jaký je a bude charakter vztahů mezi státními orgány, jako jsou zejména orgány státní správy, a mezi hospodářskými výrobními jednotkami? Stávají se snad z nich decentralisací vztahy takové, jaké jsou na příklad mezi ministerstvy ve státně monopolistickém kapitalistickém státě a mezi kapitalistickými koncerny a podniky?

Odpověď na tyto otázky musí vycházet z několika podstatných skutečností, které úzce souvisí se socialistickým charakterem státního aparátu a jeho organisace.

V zásadě *demokratického centralismu* nestojí proti sobě ústřední řízení a decentralisované operativní provádění jako dva protiklady, nýbrž tvoří vzájemně závislé a souvislé veličiny. Decentralisace neznamena proto oslabení ústředního řízení. Jestliže lidově demokratický stát vybavuje hospodářské výrobní jednotky vyšší mírou hospodářské, organizační, právní a operativní samostatnosti, činí tak proto, aby se státní řízení — v tom i řízení centrální — stalo účinnějším. Jde v první řadě o to, aby byla zvýšena autorita státního plánu jako základního nástroje řízení národního hospodářství.

Stát mobilisuje pro účinnější plnění státního plánu ekonomické podniky, zapřahuje do plnění jeho úkolů hmotnou zainteresovanost hospodářských jednotek i jednotlivců, nezříká se však ani v nejmenším direktivního působení na tyto podniky (na příklad na ceny).

Nová etapa výstavby našeho státního aparátu neporušuje základy a stěžejní principy jeho budování a řízení. Zejména zůstává neotřesena základní zásada *jednoty politického a hospodářského vedení*, která je zvláště výrazně ztělesněna ve státním plánování rozvoje národního hospodářství.

Probíhající decentralisace neznamena zrušení nebo oslabení základních vztahů mezi státními orgány (zvláště ústředními, národními a místními orgány státní správy) a hospodářskými operativními organizacemi. Jednotnost soustavy státních orgánů a organizací, v jejímž čele stojí ústřední státní orgány, nestojí a nepadá s konkrétními formami ústředního řízení, plánování a financování, jaké doposud byly používány.

Hospodářské výrobní jednotky budou i nadále *organizacemi státními*. Vliv vyšších, jim nadřízených státních orgánů na jejich vytváření a likvidaci zůstane zachován. Nebudou to zcela nezávislá sdružení osob, která samostatně rozhodují o svém ustavení nebo likvidaci.

I kdyby se sebe víc rozšířilo dispoiční právo orgánů těchto organizací k výrobním prostředkům, zůstanou tyto výrobní prostředky i napříště součástí jednotného fondu *státního socialistického vlastnictví*.

Chozrasčot také neruší úplně vztahy hospodářských výrobních jednotek ke státnímu rozpočtu.

Směr a obsah činnosti hospodářských výrobních jednotek bude i nadále určován *státním plánem* rozvoje národního hospodářství, jenž je a bude stěžejním základem vztahů jednotky ke státnímu aparátu. O státní plán se opírají také některá oprávnění příslušných státních orgánů vůči hospodářským výrobním jednotkám (na příklad právo vydávat pro ně různé normativní akty, právo kontroly a pod.)

Přímé řídicí orgány hospodářských výrobních jednotek nebudou ani napříště jen představiteli těchto jednotek (na příklad jejich representanty jako právnické osoby), ale zároveň také *odpovědnými pověřenci státu* pro organizování a přímé řízení hospodářských procesů i zajišťování úkolů státního plánu uvnitř hospodářské jednotky.

Nová organisace a nové metody řízení, které mají posílit účinnost státního řízení, zejména v oblasti hospodářství, znamenají vyšší etapu ve vývoji socialistického státního aparátu, spjatou s posílením socialistického charakteru jeho organisace a s jeho organizačním zdokonalením a upevněním.

РЕЗЮМЕ

В результате Великой Октябрьской социалистической революции возник прототип социалистического государственного аппарата, нового по своей организации, в частности, по своей организационной структуре, по составу кадров и по методам работы. Вокруг государственных органов, являющихся звеньями социалистического государственного аппарата в тесном смысле слова, в разных организационных системах, и вместе составляющих единую систему, группированы государственные организации, имеющие своей задачей прямую организаторскую и оперативную деятельность, направленную на выполнение практических материальных заданий (производственных, здравоохранительных, культурных и др.), и узко связанные отношениями постоянного характера со звеньями государственного аппарата в тесном смысле слова.

Государственный аппарат развивает деятельность не только во вне, в отношении граждан и негосударственных организаций, но и обеспечивает внутренней своей деятельностью условия выполнения государственных заданий (заданий по вопросам кадров, материальных и финансовых заданий и др.).

Особенности социалистического государственного аппарата как организации вытекают из его классового существа — он является аппаратом государства рабочего класса — и из исторической эволюционной задачи быть орудием построения социалистического общества.

Ввиду того, что социалистический государственный аппарат служит трудящемуся большинству общества, которое руководится рабочим классом, он не возвышается изолированно над массами, а его звенья связаны с массами и их организациями бесчисленными постоянными отношениями; в его организационной структуре руководящую роль играют непосредственные народные органы, его кадры систематически пополняются из рабочих масс и его главным методом в отношении масс является метод убеждения и массовой организационной работы. Неустанное приближение к массам и все более широкое их привлечение к участию в управлении государством является закономерностью развития социалистического государственного аппарата.

Из классового существа и исторической эволюционной задачи социалистического государственного аппарата вытекает также активное отношение этого аппарата к области экономики, к экономическим процессам. Его звенья играют решающую роль при планировании, финансировании, организации, руководстве и контроле этих процессов, включая в то и производство. Ввиду этого этот аппарат содержит организационные звенья, каких не было в прежних государственных аппаратах (каковыми являются производственные министерства или государственные плановые органы),

и пользуется в области экономики в широком размере и методами и средствами *прямой* организации, руководства и контроля. В пределах своей компетенции звенья государственного аппарата осуществляют отдельные права государства как собственника решающей части средств производства и других предметов государственной социалистической собственности.

Классовым существом и исторической эволюционной задачей этого аппарата определяется также *универсальный характер задач*, осуществление которых организует этот аппарат. Общество, в котором господствует большинство трудящихся, не предоставляет обеспечение материальных и культурных потребностей и интересов всего общества и его членов только личной инициативе и силам и средствам отдельных лиц. Закономерностью развития социалистического государственного аппарата является возрастание хозяйственной, социальной и культурной деятельности государственно-го аппарата, а также развитие и все большая дифференцированность и рост значения организации и органов, выполняющих задачи в этой сфере.

Непрерывный процесс *децентрализации* в социалистическом государственном аппарате вытекает из закономерного развития процесса приближения этого аппарата к массам и их все более широкого втягивания в процесс реализации общественных задач. Но в то же время он вытекает и из организационно-технической потребности приблизить руководящую деятельность к собственной оперативной работе, связанной с собственным непосредственным практическим осуществлением задач.

Децентрализация протекала, с одной стороны, в направлении от центральных и вообще высших органов к низшим, в частности, к национальным и местным органам (представительным органам и органам государственного управления), и с другой стороны, в направлении от высших, в особенности центральных органов государственного управления, к органам хозяйственно-оперативных единиц, в частности, хозяйственно-производственных единиц. Наиболее явственно и наиболее настоятельным образом проявляется организационная проблематика децентрализации в области производства.

Однако изменения в организации и методах государственного руководства экономическими процессами не изменяют основных принципов организации социалистического государственного аппарата. Они не означают упразднения или ослабления основных отношений между государственными органами и хозяйственными организациями. Непокколебимым остается принцип единства политического и экономического руководства. Хозяйственно-производственные единицы будут и в дальнейшем государственными организациями, в деле создания и переустройства которых будут иметь решающее влияние вышестоящие по отношению к ним государственные органы. Их материальные средства останутся и в дальнейшем составными частями единого фонда государственной социалистической собственности. Основой отношений между органами государственного управления и хозяйственными организациями будет и в будущем государственный план развития народного хозяйства. Руководящие органы хозяйственных организаций будут и в будущем не только их представителями как хозяйственных единиц, но в то же время и ответственными доверенными лицами государства при руководстве экономическими процессами внутри соответствующей единицы.

RÉSUMÉ

Die Grosse Sozialistische Oktoberrevolution entwickelte einen Prototyp des sozialistischen Staatsapparates, neu durch seine Organisation, besonders auch durch seine Organisationsstruktur, Kaderzusammensetzung und Arbeitsmethoden. Um die Staatsorgane, die Glieder des sozialistischen Staatsapparates im engeren Sinne, sind in verschiedenen Organisationssystemen, die zusammen ein einheitliches System bilden, die staatlichen Organisationen gruppiert, deren Aufgabe die direkte organisatorische und operative Tätigkeit zur Erfüllung der praktischen materiellen Aufgaben (der Erzeugung, Volksgesundheitsfürsorge, Erziehung, u. a.) ist und welche mit den Gliedern des Staatsapparates in engerem Sinne durch immer festere Beziehungen verbunden sind.

Der Staatsapparat entwickelt seine Tätigkeit nicht nur nach aussen d. h. den Staatsbürgern und nichtstaatlichen Organisationen gegenüber, sondern sichert auch durch seine innere Tätigkeit die Voraussetzungen zur Erfüllung der Staatsaufgaben.

Die Besonderheiten des sozialistischen Staatsapparates als Organisation gehen aus seiner Klassengrundlage — es ist ein Aparat des Staates der Arbeiterklasse — und aus seiner historischen Entwicklungsrolle als Werkzeug des Aufbaues der sozialistischen Gesellschaft hervor.

Im Hinblick darauf, dass der sozialistische Staatsapparat der arbeitenden Mehrheit der Gesellschaft, die durch die Arbeiterklasse geführt wird, dient, schwebt er nicht isoliert über den Massen, sondern seine Glieder sind mit den Massen und ihren Organisationen durch unzählbare dauernde Beziehungen verbunden. In seiner Organisationsstruktur haben die direkten Volksvertretungsorgane eine leitende Rolle, seine Kader werden durchgehend aus den Reihen der arbeitenden Massen ergänzt und seine Hauptmethode gegenüber den Massen besteht in der Ueberzeugungsmethode und der Massenorganisationsarbeit. Die fortdauernde Annäherung an die Massen und ihre immer breitere Zuziehung zur Teilnahme an der Staatsverwaltung, ist eine Gesetzmäßigkeit der Entwicklung des sozialistischen Staatsapparates.

Aus der Klassengrundlage und historischen Entwicklung des sozialistischen Staatsapparates geht auch das aktive Verhältnis dieses Apparates in der Beziehung zur Ökonomik und zu den ökonomischen Prozessen hervor. Seine Glieder haben eine entscheidende Rolle bei der Planung, Finanzierung, Organisation und Kontrolle dieser Prozesse, die Erzeugung miteingeschlossen. Dieser Apparat hat darum Organisationsglieder, die im bisherigen Staatsapparat nicht enthalten waren, es sind z. B. Erzeugungsministerien oder staatliche Planungsorgane, und er benützt auf dem Gebiet der Ökonomik in breitem Maße auch die Methoden und Mittel der direkten Organisation, Leitung und Kontrolle. Die einzelnen Glieder des Staatsapparates verwirklichen in ihrer Kompetenz die einzelnen Befugnisse des Staates als Eigentümer des ausschlaggebenden Teiles der Produktionsmittel und anderer Gegenstände des staatlichen sozialistischen Eigentums.

Durch die Klassengrundlage und historische Entwicklungsrolle dieses Apparates ist auch die Universalität der Aufgaben, deren Verwirklichung dieser Apparat organisiert, bestimmt. Die Gesellschaft, in der die arbeitende Klasse regiert, überlässt die Sicherstellung der materiellen und kulturellen Bedürfnisse und die Interessen der ganzen Gesellschaft und ihrer Mitglieder nicht nur der

persönlichen Initiative und den Kräften und Mitteln von Einzelpersonen. Eine Gesetzlichkeit der Entwicklung des sozialistischen Staatsapparates ist das Wachsen der wirtschaftlichen, sozialen und kulturellen Tätigkeit des Staatsapparates und, die immer grössere Differenzierung und das Wachsen der Bedeutung der Organisationen und Organe, welche Aufgaben in dieser Sphäre erfüllen.

Der ununterbrochene Prozess der Dezentralisation im sozialistischen Staatsapparat geht aus der Entwicklungsgesetzlichkeit der Annäherung dieses Apparates an die Massen und aus ihrer immer breiter werdenden Zuziehung in den Prozess der Realisation der gesellschaftlichen Aufgaben hervor. Gleichzeitig geht er aber auch aus der organisatorisch — technischen Nötigkeit hervor, die leitende Tätigkeit der eigenen operativen Arbeit, welche mit der praktischen Durchführung der Staatsaufgaben verbunden ist, anzunähern.

Die Dezentralisation verläuft einerseits in der Richtung von den zentralen und höheren Organen zu den niederen, besonders nationalen und örtlichen Organen (Volksvertretungsorganen und Organen der Staatsverwaltung), anderseits von den höheren, besonders zentralen Organen der Staatsverwaltung zu den Organen der wirtschaftlich-operativen Einheiten, besonders der wirtschaftlichen Erzeugungseinheiten. Am ausdrucksvollsten und wichtigsten erscheint die organisatorische Problematik der Dezentralisation auf dem Gebiet der Produktion.

Änderungen in der Organisation und den Methoden der staatlichen Leitung der ökonomischen Prozesse ändern aber nichts an den Hauptgrundsätzen der Organisation des sozialistischen Staatsapparates. Sie bedeuten keine Liquidation oder Schwächung der Grundbeziehungen zwischen den Staatsorganen und den Wirtschaftsorganisationen. Das Prinzip der Einheit der politischen und wirtschaftlichen Leitung bleibt ungestört. Die wirtschaftlichen Erzeugungseinheiten bleiben auch weiterhin Staatsorganisationen, an deren Bildung und Umgruppierung die ihnen übergestellten Staatsorgane auch weiterhin eine entscheidende Teilnahme haben werden. Ihre materiellen Mittel bleiben auch weiterhin Teile des einheitlichen Fonds des staatlichen sozialistischen Eigentums. Als Grundlage der Beziehungen zwischen den Organen der Staatsverwaltung und den wirtschaftlichen Organisationen wird auch weiterhin der staatliche Plan der Entwicklung der Volkswirtschaft dienen. Leitende Organe der wirtschaftlichen Organisationen werden auch weiterhin nicht nur ihre Repräsentanten als wirtschaftliche Einheit, sondern gleichzeitig auch verantwortliche Beauftragte des Staates bei der Leitung der wirtschaftlichen Prozesse innerhalb der Einheit sein.

ZÁKLADNÍ OBČANSKÁ PRÁVA A POVINNOSTI V SOCIALISTICKÉM STÁTĚ *)

ОСНОВНЫЕ ПРАВА И ОБЯЗАННОСТИ РАЖДАН
В СОЦИАЛИСТИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ

DIE GRUNDBÜRGERRECHTE UND PFLICHTEN
IM SOZIALISTISCHEN STAAT

DOC. DR PAVEL PEŠKA

Velká říjnová socialistická revoluce, která zahájila epochu vlastní historie lidstva, stala se též počátkem epochy skutečného osvobození člověka. V dlouhém, složitém a obtížném procesu, v němž se s budováním socialismu a komunismu řeší skutečná svoboda a plná rovnost člověka, přísluší význačná role socialistickému právu, které napomáhá konečnému osvobození člověka celým svým hluboce demokratickým a socialistickým obsahem, zvláště pak svými ustanoveními o občanských právech a povinnostech.

Když přistupujeme k této tak vyhraněné politické thematicce, nemůžeme si především neuvědomit, že otázka základních práv a povinností občanů je velmi obtížná otázka. Neboť ačkoliv jde nesporně o velké historické vymoženosti bojů pracujících, nesmírného dosahu pro každodenní život pracujícího člověka, není takové instituce, která by byla v protisocialistické literatuře a propagandě tak popírána, napadána a překrucována (samozřejmě nikoliv v zájmu vyšší svobody, ale v zájmu zachování třídních privilegií), jako právě základní občanská práva. O obtížnosti otázky svědčí i to, že ani v našich řadách není vždy zcela jasná právě pro složitost své dialektiky.

Otázka je obtížná proto, že základní práva občanská nejsou pouze právním základem *aktuální* svobody pro pracující masy, ale že jsou současně i *nástrojem* skutečného osvobození a plné rovnosti člověka. Přitom pro tento proces je charakteristická složitá dialektika, spočívající v tom, že cesta ke skutečné svobodě a rovnosti, založené na překonání tříd, na zániku státu a práva, na rozdělování podle potřeb, znamená, že základní občanská práva a povinnosti v dnešní etapě vývoje jsou nástrojem nikoli zeslabování, ale upevňování diktatury proletariátu a vedoucí role komunistické strany; jsou nástrojem vytváření a upevňování socialistické společnosti a výstavby společnosti komunistické, bez níž není možno skutečně svobody a plné rovnosti dosáhnout.

*) zpracováno za spoluúčasti členů katedry státního práva.

Můj dílčí referát by bylo možno zaměřit na obvyklou otázku demokratismu základních občanských práv a povinností v socialistickém státě a jejich převahy nad právy za kapitalismu. Avšak mnohem více než o opakování nesporných, historicky prokázaných pravd, že jde o podstatně nová, vývojově vyšší práva, charakterisovaná fakticitou pro pracující masy, půjde o jiné věci. Musí jít spíše o nastínění oné složité vědecké problematiky *realisace* základních práv a povinností, jejich společenských podmínek a metod *realisace*, a to zvláště v státech přechodného období. Aniž bychom chtěli podceňovat jednak problematiku gnoseologickou, spjatou s otázkou svobody a nutnosti, jednak specifické problémy právní, půjde zejména o *politickou stránku* problematiky, která je v rozvoji občanských práv nesporně otázkou klíčovou. Nejsou takovou problematikou otázky specifických právních prostředků, jak by chtěly tvrdit některé současné hlasy v našich řadách, inklinující k jistému, řekli bychom, juristickému „fetišismu“. Přitom si tento dílčí referát klade současně za cíl vyjádřit, že i taková eminentně politická otázka může být nejen otázkou propagandistickou, ale že jsou tu možnosti, aby se postupně stala otázkou v pravém smyslu slova vědeckou, založenou na hluboké analýze a zobecnění faktů naší skutečnosti, zejména vztahů třídních. Současně chce ukázat, že jsou tu možnosti, aby jako propagandistická otázka byla zbavena svého obvyklého schematismu.

Jestliže procházíme historickými zkušenostmi a fakty vzniku a vývoje společenského a státního zřízení socialistických zemí, dojdeme nezbytně k závěru, že rozvoj základních práv občanských, prohlubování jejich materiálních záruk, stupňování jejich právní ochrany je za socialismu *společenskou zákonitostí*, a to zákonitostí objektivně určenou. Její objektivní jádro tkví v hluboce společenského převratu, který zasahuje ekonomické a třídní kořeny společnosti a dotýká se základních životních otázek prakticky každého jednotlivce. Takovýto historický převrat vyžaduje nezbytně maximální počet svých tvůrců a možnost jejich iniciativní a tvůrčí činnosti v hospodářském, politickém a kulturním životě země.

Avšak, a tu přistupujeme již k jádru otázky, tato objektivně určená zákonitost nemůže znamenat její automatické prosazení v životě společnosti. Realisace základních práv občanských je neustálým procesem, a to procesem velmi složitým a obtížným. Realisace základních občanských práv v socialistickém státě probíhá nikoli přímočaře, nikoli bez rozporů, a to i po vybudování socialistické společnosti. Tento proces nevylučuje ani určité regresy, v některých obdobích může být zanesen do soustavy občanských práv i ne jeden socialismu cizí prvek. Neprobíhá tedy podle schematu, jemuž v minulé době učila většina prací socialistické státoprávní literatury, včetně prací autora tohoto dílčího referátu.

Tato obtížnost a složitost tkví v tom, že realisace základních práv je závislá na různých objektivních činitelích, na činitelích geografických, biologických, na technickém rozvoji, rozhodujícím způsobem pak na vztazích ekonomických

a třídních. Ovšem vedle těchto faktorů objektivních velmi důležitou, třebas nikoli rozhodující roli mohou hrát i faktory subjektivní. Mohou ji hrát jak v pozitivním, tak ovšem i v negativním smyslu, jak ukázal XX. sjezd KSSS, když odhalil škodlivé následky kultu Stalinovy osobnosti, mimo jiné v oblasti občanských práv.

Bez konkrétní analýsy právě těchto činitelů, zejména bez konkrétní historické analýsy třídních podmínek, nelze překročit rámec propagandistických cílů, na něž se valná část odborné literatury zatím omezovala, a dosáhnout pozitivních vědeckých výsledků. Pochopitelně v časově velmi omezeném referátu nelze proanalýzovat celý komplex činitelů, kteří činí proces realizace základních občanských práv velmi složitým a obtížným; omezíme se proto na dvě významné objektivní podmínky (zčásti se kryjící), a to za prvé na onu okolnost, že základní práva jsou realizována v určitých složitých třídních poměrech, za druhé pak na onu okolnost, že jejich realizace probíhá v podmínkách jisté faktické nerovnosti.

Nejprve k prvnímu problému. Zvláště komplikujícím činitelem je ta okolnost, že k realizaci základních občanských práv a povinností, jejíž formulace v právním řádu je nutně abstraktní, dochází nikoli v abstraktních podmínkách, ale *v určitých konkrétních třídních vztazích*.

I když se s výstavbou socialismu mění třídní struktura společnosti a s ní vědomí mas, i když právem byly odsouzeny škodlivé závěry z teorie zostřování třídního boje v oblasti občanských práv, nelze nicméně při realizaci základních občanských práv a povinností škrtnout existenci antagonistických tříd a třídního boje v socialistických státech přechodného období. Tím méně pak lze škrtnout vůbec existenci tříd a různých sociálních vrstev sesložitými vzájemnými vztahy ve všech socialistických státech. Složitost realizace základních občanských práv je pak dána tím, že třídní boj nelze schematicky redukovat, jak se mnohdy činilo, pouze na antagonismus buržoasie a proletariátu, ale že zahrnuje na příklad i překonávání protisocialistických tendencí a vytváření nové socialistické disciplíny v různých sociálních vrstvách, a to jak v národním hospodářství, tak i v politice a kultuře. Tím zůstává i možnost využití občanských práv k jiným cílům, než byly stanoveny dělnickou třídou a její komunistickou avantgardou, a to nejen živly z řad vykořisťovatelských tříd, ale též jistými živly z řad všech sociálních vrstev, z řad maloburžoasie a nakonec i z řad dělnické třídy.

Provedení takovéto analýsy pak pochopitelně nedovoluje souhlasit s požadavkem paušálního prohlubování socialistické demokracie, paušálního rozvoje základních občanských práv, jak si to jednoduše konstruovali po XX. sjezdu na příklad různí ti zastánci integrální demokracie, ať se projeví třeba na stránkách polské literatury právnické či třeba na stránkách našeho literárního a filosofického tisku.

V souvislosti s tímto výkladem o omezování demokracie vůči protisocialistickým silám a tendencím nelze si však nepřipamatovat druhou stránku věci,

totiž, že tato omezení nikdy nesmějí vést k narušení demokracie ve vlastních řadách. To připomínal již Engels, když pravil na adresu dělnického hnutí: „Což pak my žádáme od druhých svobodu slova pro sebe jen proto, abychom je likvidovali ve vlastních řadách?“ S tohoto aspektu je třeba potírat doktrinářský postoj, který ignoruje rozpory na socialistické bási, který usiluje o jejich výlučně administrativní vyřízení, neboť takovýto postoj může vést k deformaci těch svobod, jež směřují právě k rozvíjení socialistického budování. Nelze na př. ignorovat tu skutečnost, že i v socialistické společnosti trvá existence tříd a že uvnitř tříd i mimo ně trvají různé sociální vrstvy; tím je dán dokonce objektivní podklad pro to, aby v jednotlivých otázkách praktická náplň realizovaných práv nebyla vždy beze zbytku konformní.

A nyní přejdeme k druhému problému, který rovněž činí složitým a obtížným proces realizace základních občanských práv a povinností. Je to problém plynoucí z té okolnosti, že k realizaci dochází *v podmínkách faktické nerovnosti mezi lidmi*, a to opět při abstraktní formulaci ústavy.

Vezmeme nejprve takový případ nerovnosti, který nejúžeji souvisí s kapitalistickou minulostí a nemá tedy pochopitelně stejnou aktuálnost v zemi, kde socialismus je vybudován, jako v zemi na přechodu od kapitalismu k socialismu. Je to nerovnost spočívající v tom, že příslušníci starých, v kapitalistickém řádu privilegovaných tříd a s nimi spjatých vrstev podržují řadu faktických výhod, a to i po expropriaci těchto tříd (v osobním majetku, ve vzdělání, v administrativních zkušenostech, v různých konexích a posicích v státním a hospodářském aparátu). A tu vzniká při realizaci základních občanských práv úkol čelit v rámci ústavního principu právní rovnosti vlivu těchto výhod vytvářením všech materiálních a kulturních předpokladů pro preferování pracujících mas vůbec a proletariátu zvláště. Není narušením principu rovnosti, naopak jeho posílením, jestliže se na příklad při realizaci práva na vzdělání (při výběru do škol) přihlíží též k momentům třídním. Neboť prosazování pouze formálně právní rovnosti při faktické nerovnosti se rovná privilegování těch společenských sil, které z minulosti si přinášejí určité faktické výhody.

Jiným výrazným příkladem nerovnosti, komplikujícím celý proces realizace základních občanských práv a povinností, je nerovnost z aspektu vyšší fáze komunistické společnosti, neodstranitelná ve společnosti socialistické, jak na to upozornil Marx ve své Kritice Gethajského programu. Je to ona nerovnost, související s monopolem vyšších intelektuálních a fyzických schopností jednotlivců, dále s různými sociálními podmínkami (např. s velikostí rodiny). Socialismus, který s likvidací soukromého vlastnictví sice odstraňuje hlavní nerovnost kapitalismu a zavádí rovnost ve smyslu jednotného hlediska, jímž je pracující člověk, nemůže jít za toto rovné hledisko na nerovné lidi k rovnosti faktické. Je tomu tak, protože nelze přes noc dosáhnout takového rozvoje výrobních sil, který by umožnil přímo komunistické rozdělování. Tu je nezbytné zdůraznit, že socialismus pěstuje tuto nerovnost, prohlubuje ji oproti různým nivelizačním

snahám, a to právě ve jménu jejího překonání v komunismu. Ovšem na druhé straně při takto vyhraněné formulaci je třeba respektovat potřebu určitých společenských korektivů této nerovnosti v nižší fázi komunismu, jako je přihlížení k různým sociálním momentům při stanovení daně ze mzdy, jako je instituce rodinných přídatků, jako jsou důchody nejrůznějšího druhu.

A nyní k další souviselé otázce, patřící do problematiky realizace základních občanských práv, k otázce *metod*.

Objektivně určená potřeba neustálého, prakticky účinného rozvoje základních práv občanských, jakož i složitost jejich realizace stavějí do popředí otázku metod, jichž se při realizaci základních občanských práv a povinností používá, tedy otázku, jíž byla dosud v literatuře vědecké i propagandistické věnována minimální a velmi částečná pozornost. Přitom rozhodně nemůže jít o otázku akademickou, ale jde o závažnou otázku politickou, neboť nikoli pouze ústavní deklarace, ale zejména metody provádění ústavy v činnosti zastupitelských sborů, administrativních orgánů, soudů a prokuratury i v činnosti dobrovolných organizací pracujících určují praktickou tvářnost základních občanských práv v každodenním životě pracujících mas. Nesmíme zapomenout, že každý poklesek v tomto ohledu se citlivě odráží na vztahu občana k jeho státu.

Metody zprostředkující reálnost základních občanských práv v socialistickém státě, tak jak vyplývají z podstaty socialistického státu a z jeho funkcí, odlišují se od metod kapitalistických států. Liší se zejména tím, že jejich podstata tkví v široké, za kapitalismu nepředstavitelné účasti pracujících mas na řízení státu, neustále podněcované a usměrňované marxisticko-leninskou stranou i masovými organizacemi pracujících.

Nemůžeme-li analyzovat jednotlivé metody, uvedeme alespoň na příkladech námi ne vždy dosti docenovanou protikladnost metod, jimiž jsou realizována občanská práva v socialistickém státě a ve státě kapitalistickém a jejich podmíněnost společenským řádem. Vezměme příklad tradičního politického práva shromažďovacího, jehož realizace za socialismu je v protisocialistické literatuře falšována a pokrucována a v naší literatuře a veřejném životě ne zcela dostačujícím způsobem honorována. Tak jestliže vezmeme § 24 ústavy i zákon č. 68/1951Sb. i prováděcí vyhlášky a pak i samu praxi našich státních orgánů, vidíme širokou, za kapitalismu neuskutečnitelnou volnost při regulování shromažďovací svobody, kladoucí v podstatě jen meze dané trestními zákony k ochraně společenského a státního zřízení. Ani stopa po zdánlivě nevinných, ve skutečnosti však rozhodujících policejních administrativních opatřeních, která v buržoasních státech zvrací svobodu v její pravý opak. Naopak charakteristickou je likvidace povolovacího systému a dokonce převážné prolomení povinnosti ohlašovací. Tak na př. každá složka dobrovolných organizací i spolků má právo realizovat shromažďovací svobodu bez jakékoliv ingerence státu. Zde skutečný demokratismus metod realizace spočívá zejména v plném opření o širokou iniciativu a tvůrčí činnost statisíců pracujících a o jejich dobrovolné

organisace. Tedy na jedné straně metody, podmíněné existencí diktatury proletariátu, založené na státních a společenských organizacích pracujících, na druhé straně metody plynoucí ze zásadního protikladu pracujících mas a byrokratického státu. Anebo vezměme k ilustraci metod realizaci jiného politického práva, tiskové svobody, všeobecně známý příklad se zastavením časopisu „Po prostu“ v lidovém Polsku. Případ, který by v kapitalistických státech byl poměrně nesložitou administrativní záležitostí, byl předmětem jednání nejvyšších stranických orgánů, řady diskusí s členy redakce, široké vysvětlovací kampaně, což ovšem nebylo na překážku, aby se různým živlům, které se ohánějí marxistickými frázemi, nezdál tento postup málo demokratickým.

Při správném zdůrazňování principiální převahy demokratických metod realizace základních občanských práv v socialistickém státu nad byrokratickými metodami v státech kapitalistických, nelze však opět nevidět, že složitost podmínek, v nichž se realizují základní práva občanská v socialistickém státě, činí složitou i otázku metod. Metody, jimiž se realizují základní občanská práva v socialistickém státě a jejich vzájemný poměr (na př. intenzita uplatnění potlačovacího prvku) není dána jednou provždy, paušálně pro každou situaci, ale závisí na objektivních činitelích, zejména závisí na poměru sil v třídním boji, na ostroti a formách tohoto boje a pochopitelně nemalou měrou i na mezinárodních podmínkách. Povšechné se dá říci, že stále rostoucí převahu socialistických sil v zemích socialismu i ve světovém měřítku umožňuje postupně zdůraznit mírnou, výchovnou stránku při realizaci základních občanských práv na úkor potlačovací, aniž by se ovšem potlačovací stránka, vzhledem k pokusům imperialistických sil zasahovat do vnitřního vývoje socialistických zemí, mohla hodit přes palubu.

Nezbytnost určitých metod pro určité objektivní podmínky nemůže však a priori vyloučit různé subjektivistické momenty při realizaci základních práv, které se mohou projevit na jedné straně v prosazování liberálních metod vůči protisocialistickým vrstvám a tendencím (socialismus nemůže být liberalismem), anebo které se na druhé straně mohou projevovat uplatňováním byrokratického, vrchnostenského postoje některých pracovníků státního a hospodářského aparátu vůči iniciativě a tvůrčí činnosti pracujících. Tedy místo toho, aby byly diferencovány metody podle objektivní třídní situace a vzhledem k různým sociálním vrstvám a individualitě jedinců, subjektivistické, v podstatě idealistické řešení.

Otázku realizace základních občanských práv a povinností a zvláště otázku jejich metod je třeba tím hlouběji analyzovat, čím více se v poslední době vynořila v socialistických zemích řada názorů na základní občanská práva s různými tendencemi k revisi základních pouček marxismu — leninismu. Chceme-li hledat společné východisko takových názorů, dojdeme zejména k nadtřídní koncepci základních občanských práv a s tím související kontraposici

základních občanských práv k diktatuře proletariátu a k vedoucí roli marx-leninské strany. Jsou to všechno v podstatě názory, jimiž lze odpovědět, že základní občanská práva tu nejsou proto, aby manifestovala abstraktní svobodu a rovnost, ale aby napomáhala aktivní účasti pracujících mas v hospodářském, politickém a kulturním životě ve směru socialistického a komunistického budování a tím aby se vytvářely podmínky pro skutečnou svobodu, skutečnou rovnost.

Jedním takovým specifickým vyjádřením revisionistických tendencí v oblasti občanských práv (zde jsme poučeni z některých diskusí v polském tisku) je na př. snaha stavět proti sobě na jedné straně široká sociálně ekonomická práva pracujících a na druhé straně práva politická a ignorovat jejich vzájemnou společenskou podmíněnost, při čemž současně liberálním pojetím politických práv se vlastně zeslabuje úloha diktatury proletariátu při zajišťování podceňovaných sociálně ekonomických práv. Obdobnou tendenci pak ve skutečnosti sleduje pokus konstruovat rozpor mezi právy a povinnostmi v socialistickém státě a opět nevidět jejich souvztažnost.

Velmi závažné a socialismu odporující jsou pak názory s tendencí zaostřit interpretaci základních občanských práv a povinností výlučně proti státnímu a stranickému aparátu a vůdčím ústavním činitelům. Názory a návyky vzniklé mezi pracujícími jako důsledek ekonomického vykořisťování a politického útlaču v minulých režimech se přenášejí do socialistické společnosti, kde již neměly být odrazem objektivních poměrů. Takovéto stanovisko vůči státu, na první pohled velmi demokratické, posiluje revisionistické tendence a v praxi se projevuje negativně jako pokus o zeslabení diktatury proletariátu a vedoucí role marxisticko-leninské strany. Při tom pokusy přičítat nedostatky při budování socialismu a různé byrokratické prohřešky při realizaci občanských práv a povinností výhradně státnímu a stranickému aparátu a vůdčím ústavním činitelům prozrazují při nejmenším ne zcela postačující pochopení podstaty socialistického státu, nutně založeného na širokých masách lidu a na jeho statisících představitelů v zastupitelských sborech i dobrovolných organizacích, jejichž prostřednictvím se denně reprodukuje a chrání praktická svoboda občanů.

Ideologický boj proti těmto revisionistickým tendencím v oblasti základních občanských práv a povinností, boj vedený nedogmaticky, s hlubokou znalostí faktů, je zvláště po zkušenostech z maďarských událostí i z vývoje v Polsku a nakonec i po našich vlastních zkušenostech, pokud jde o projevy určité části inteligence v době po XX. sjezdu KSSS, úkolem jistě ne druhořadým.

*

Závěrem je nutno zdůraznit, že objektivně určená společenská zákonitost rozvoje základních občanských práv, již byl dán prakticky po prvé v historii lidstva průchod Velkou říjnovou socialistickou revolucí, přes svou velkou

složitost a obtížnost jejího prosazení, přes odpor sil staré společnosti a přes nedostatky v našich řadách, dochází stále širšího uplatnění v životě socialistických zemí.

Dnes nikdo nepopře, že zejména od XX. sjezdu KSSS otázka občanských práv a s nimi občanských povinností je středem pozornosti stran i státních orgánů ve všech socialistických zemích. Velký význam v tomto procesu u nás přísluší celostátní konferenci KSČ a dalekosáhlým opatřením, jimiž se provádějí její směrnice, mezi nimiž své závažné místo zaujímají též zvláštní prostředky zvyšující právní ochranu základních práv občanských (upevnění prokurátorského dozoru, nový trestní řád). Dále všenárodní diskuse k dopisu ÚV KSČ a zejména návrhy na zlepšování řízení průmyslu jsou rovněž významným příkladem nejširšího uskutečňování občanských práv, nemyslitelného za kapitalistického řádu.

V úkolu dalšího rozvíjení občanských práv a povinností, prohlubování jejich materiálních záruk, zvyšování jejich právní ochrany (a to vždy v těsné závislosti na ekonomických a třídních podmínkách a za plného uplatnění vedoucí role strany) právem vidíme jednu z nezbytných podmínek pro plnění velkých úkolů v dovršení socialistické výstavby. Tato cesta je současně jedinou cestou k perspektivám komunistické společnosti, společnosti se skutečnou svobodou a s plnou rovností člověka.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается главным образом проблематика реализации основных гражданских прав и обязанностей, их общественных условий и методов реализации, а именно, главным образом в государствах переходного периода.

Несмотря на то, что развитие основных гражданских прав, углубление их материальных гарантий и усиление их правовой охраны является при социализме общественной закономерностью, их реализация является все-таки сложным и затруднительным процессом. Процесс этот протекает не без противоречий и не исключает даже агрессивных нападений. Как показал XX съезд КПСС, дело зависит не от одних только объективных факторов, но и от факторов субъективных.

В статье затем рассматриваются некоторые объективные факторы, осложняющие процесс реализации гражданских прав и обязанностей. Таким фактором прежде всего является то обстоятельство, что реализация основных гражданских прав происходит в определенных конкретных классовых отношениях, которые невозможно свести только к антагонизму между буржуазией и пролетариатом, которые обнимают также преодоление разных антисоциалистических тенденций в разных социальных слоях. Поэтому никак нельзя согласиться с требованием паушального углубления гражданских прав. Однако ограничение демократии в отношении антисоциалистических сил никогда не должно приводить к нарушению демократии в собственных рядах.

Другим таким осложняющим фактором является то обстоятельство, что реализация гражданских прав происходит в условиях фактического неравенства между людьми. Настаивать только на формально-правовом равенстве, при фактическом неравенстве, значит ставить в привилегированное положение общественные силы, унаследовавшие из прошлого определенные фактические выгоды. При этом в период социализма неустранимо то неравенство, которое связано с монополией высших интеллектуальных и физических способностей отдельных лиц, с разными социальными условиями (напр. при семьях с большим количеством членов). Социализм культивирует это неравенство в противовес нивелирующим стремлениям, а именно во имя его преодоления в коммунизме, и, с другой стороны, исправляет его до известной степени разными социальными доходами.

Далее в статье показывается противоположность методов реализации гражданских прав при капитализме и методов в социалистическом государстве, основанных на широком участии трудящихся в управлении государством. Необходимость определенных методов для известных объективных условий не может априори исключить разные субъективистические моменты, например, такие, как, настаивание на либеральных методах в отношении антисоциалистических слоев и тенденций и начальственное отношение к трудящимся.

Наконец в статье дается надлежащий отпор некоторым ревизионистическим взглядам и тенденциям в области гражданских прав, например, стремлению противопоставлять друг другу социальные и политические права, права и обязанности граждан или права граждан и государственный аппарат.

В заключительной части статья показывает, что закономерность развития гражданских прав — несмотря на сложность и затруднительность ее отстаивания, несмотря на сопротивление сил старого общества и несмотря на недостатки в собственных рядах — находит все более широкое применение, как это доказывает в последнее время развитие после XX съезда КПСС и после общегосударственной конференции КПЧ 1956 года.

RÉSUMÉ

Der Artikel ist besonders der wissenschaftlichen Problematik der Realisation der Grundbürgerrechte und Pflichten, ihren gesellschaftlichen Bedingungen und den Methoden der Realisation und zwar besonders in den Staaten der Uebergangsperiode gewidmet.

Trotzdem die Entwicklung der Grundbürgerrechte die Vertiefung ihrer materiellen Bürgen und die Steigerung ihres Rechtsschutzes im Sozialismus eine objektiv bestimmte, gesellschaftliche Gesetzmäßigkeit ist, ist ihre Realisation ein komplizierter und schwieriger Prozess. Dieser Prozess verläuft nicht ohne Gegensätze und schliesst einen bestimmten Regress nicht aus. Er ist nicht nur von objektiven, sondern wie der XX. Parteitag der KPdSU gezeigt hat, auch von subjektiven Faktoren abhängig.

Der Artikel beschäftigt sich mit einigen objektiven Faktoren, welche den Prozess der Realisation der Bürgerrechte und Pflichten komplizieren. Es ist in erster Linie der Umstand, dass die Realisation der Grundbürgerrechte unter bestimmten konkreten Klassenverhältnissen verläuft, die man nicht nur

auf den Antagonismus zwischen Bourgeoisie und Proletariat reduzieren kann, da sie auch die Überwindung verschiedener antisozialistischer Tendenzen in verschiedenen sozialen Schichten in sich einschliesst. Darum können wir mit der Forderung einer pauschalen Erweiterung der Grundbürgerrechte nicht einverstanden sein. Die Einschränkung der Demokratie gegenüber den antisozialistischen Kräften, darf aber nie zu einer Störung der Demokratie in den eigenen Reihen führen.

Ein weiterer komplizierender Faktor ist dann der Umstand, dass die Realisation der Bürgerrechte in Verhältnissen der tatsächlichen Ungleichheit zwischen den Menschen verläuft. Die Durchsetzung der nur formellen Rechtsgleichheit bei wirklicher Ungleichheit steht einer Privilegierung der gesellschaftlichen Kräfte gleich, welche sich aus der Vergangenheit bestimmte tatsächliche Errungenschaften mitgebracht haben. Dabei kann im Sozialismus die Ungleichheit, die mit dem Monopol der höheren intellektuellen und physischen Fähigkeiten von Einzelpersonen aus verschiedenen sozialen Verhältnissen (z. B. mit der Grösse der Familie) zusammenhängen, nicht beseitigt werden. Diese Ungleichheit wird im Sozialismus im Namen ihrer Überwindung im Kommunismus gegen die Nivelationsbestrebungen gezüchtet, auf der anderen Seite wird sie in gewissem Masse durch verschiedene soziale Einkünfte korrigiert.

Weiter wird im Artikel der Gegensatz zwischen den Methoden der Realisation der Bürgerrechte im Kapitalismus und in den sozialistischen Staaten, welche auf einer breiten Teilnahme der Arbeitenden an der Staatsverwaltung angelegt sind, gezeigt. Die Unentbehrlichkeit gewisser Methoden für unsere objektiven Verhältnisse kann a priori verschiedene subjektive Momente, wie z. B. die Durchsetzung liberaler Methoden gegenüber den antisozialistischen Schichten und die Tendenzen und obrigkeitliche Haltung gegenüber den Arbeitenden, nicht ausschalten. Endlich befasst sich der Artikel mit einigen revisionistischen Ansichten und Tendenzen auf dem Gebiet der Bürgerrechte; es ist zum Beispiel die Bestrebung, die sozialen und politischen Rechte, die Rechte und Pflichten der Staatsbürger oder die Rechte der Staatsbürger und des Staatsapparates gegenüberzustellen.

In der Schlussfolgerung zeigt der Autor, dass die Gesetzlichkeit der Entwicklung der Bürgerrechte trotz der Schwierigkeiten, die mit ihrer Durchsetzung verbunden sind, trotz des Widerstandes der Kräfte der alten Gesellschaft und trotz der Mängel in den eigenen Reihen zur immer breiteren Geltung kommt, wie es auch in der letzten Zeit die Entwicklung nach dem XX. Parteitag der KPdSU und der Konferenz der KSC im Jahre 1956 gezeigt hat.

Acta Universitatis Carolinae

IURIDICA

- E. Kučera, *K některým otázkám autonomie a postavení Slovenska v rámci Československé republiky*
str. 39, Kčs 6,46
- J. Boguszak, *Stát, právo a právní instituce v soustavě společenské nadstavby*
str. 72, Kčs 11,—
- R. Foustka, *Petra Chelčického názory na stát a právo*
str. 71, Kčs 8,90
- S. Zdobinský: *K některým otázkám osobního vlastnictví*
str. 47, Kčs 3,70

OBSAH

<i>V. Procházka:</i> Velká říjnová socialistická revoluce a její význam pro vznik a rozvoj socialistického státu a práva	str.	3
<i>V. Knapp:</i> Úloha socialistického práva při budování socialistické ekonomiky	str.	21
<i>P. Levit:</i> Socialistický státní aparát	str.	33
<i>P. Peška:</i> Základní občanská práva a povinnosti v socialistickém státě	str.	45

СОДЕРЖАНИЕ

<i>В. Прохазка:</i> Великая Октябрьская социалистическая революция и её значение для возникновения и развития социалистического права и государства	стр.	3
<i>В. Кнапп:</i> Роль социалистического права при строительстве социалистической экономики	стр.	21
<i>П. Левит:</i> Социалистический государственный аппарат	стр.	33
<i>П. Пешка:</i> Основные права и обязанности граждан в социалистическом обществе	стр.	45

INHALT

<i>V. Procházka:</i> Die Grosse Sozialistische Oktoberrevolution und ihre Bedeutung für die Entstehung und Entwicklung des sozialistischen Staates	S.	3
<i>V. Knapp:</i> Die Rolle des sozialistischen Rechts beim Aufbau der sozialistischen Ökonomie	S.	21
<i>P. Levit:</i> Der sozialistische Staatsapparat	S.	33
<i>P. Peška:</i> Die Grundbürgerrechte und Pflichten im sozialistischen Staat	S.	45

Acta Universitatis Carolinae 1958

IURIDICA I.

Vydala Universita Karlova v Praze ve Státním pedagogickém nakladatelství, n. p., Praha
Publikace č. 80-51

Vědecký redaktor: prof. Dr R. Foustka

Redakční rada: prof. Dr B. Fott, prof. Dr V. Jedlička, doc. Dr J. Konta, prof. Dr J. Mohr,
prof. Dr V. Outrata, prof. Dr J. Polišenský, prof. Dr B. Trnka

Série Iuridica: prof. Dr V. Outrata, Dr Z. Češka — tajemník redakce, Dr J. Boguszak,
Dr O. Novotný

*

Z nové sazby písmem Baskerville vytiskl MÍR 01, Praha 3

Formát papíru 70 × 100 cm

AA 4,52 — VA 4,68 — D-581775

Tematická skupina a podskupina 02/58

Náklad 700 výtisků

Vydání I.

Cena brožovaného výtisku Kčs 5,50

56/III-3